

ПРИРАЧНИК ЗА ПОСТИГНУВАЊЕ ПОГОЛЕМА ВКЛУЧЕНОСТ НА БИОЛОШКАТА РАЗНОВИДНОСТ ВО ПРОСТОРНОТО ПЛАНИРАЊЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Република Северна Македонија
Министерство за животна средина
и просторно планирање

Republika e Maqedonisë së Veriut
Ministria e Mjedisit Jetësor
dhe Planifikimit Hapësinor

**ПРИРАЧНИК ЗА ПОСТИГНУВАЊЕ ПОГОЛЕМА ВКЛУЧЕНОСТ НА
БИОЛОШКАТА РАЗНОВИДНОСТ ВО ПРОСТОРНОТО ПЛАНИРАЊЕ
ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА**

Прирачникот е изработен во рамките на проектот: „Постигнување на заштита на биолошката разновидност преку создавање и ефикасно управување со заштитени подрачја и интегрирање на биолошката разновидност во планирање на користење на земјиштето”, финансиран од Глобалниот фонд за животна средина (ГЕФ), а имплементиран преку Програмата за животна средина на Обединети Нации (УНЕП), регионалната канцеларија во Виена и Министерството за животна средина и просторно планирање на Северна Македонија како главен партнер и корисник.

Република Северна Македонија
Министерство за животна средина
и просторно планирање

Republika e Maqedonisë së Veriut
Ministria e Mjedisit Jetësor
dhe Planifikimit Hapësinor

Издавач:

Балканска фондација за одржлив развој (БФОР)
ул. „Багдадска“ 15/27, 1000, Скопје.
Е-пошта: bfds@greenmail.net
Веб страница: <https://balkansfoundation.org/>

Автори:

Влатко Андоновски
Душица Трпчевска Ангелковиќ
Викторија Брндевска Стипановиќ

Графичка подготовка:

Борис Најдовски

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

711.1:502.21(497.7)(035)

АНДОНОВСКИ, Влатко

Прирачник за постигнување поголема вклученост на биолошката разновидност во просторното планирање во Република Северна Македонија. [Електронски извор] / Влатко Андоновски, Душица Трпчевска Ангелковиќ, Викторија Брндевска Стипановиќ. - Скопје : Балканска фондација за одржлив развој, 2021

Начин на пристапување (URL): <https://balkansfoundation.org/>. - Текст во PDF формат, содржи 58 стр., табели, граф. прикази. - Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 12.11.2021. - Фусноти кон текстот. -Библиографија: стр. 56-58

ISBN 978-608-65988-5-3

1. Трпчевска Ангелковиќ, Душица [автор] 2. Брндевска Стипановиќ, Викторија [автор]
а) Просторно планирање -- Животна средина -- Биолошка разновидност -- Македонија -- Прирачници

COBISS.MK-ID 55482373

Кратенки

CBD	Конвенција за биолошка разновидност
CMS	Конвенција за миграциски видови
UNCED	Конференцијата на ОН за животна средина и развој
UNFCCC	Рамковната конвенција за климатски промени
UNCCD	Конвенција на ОН за борба против опустинувањето
UNECE	Економска комисија на ОН за Европа
WHC	Конвенција за светско наследство
MAB	Програма за човекот и биосферата на УНЕСКО
MEA	Милениумска проценка на екосистемите
NOAA	Национална администрација за океани и атмосфера
NBSAP	Националната стратегија и акциски план за биолошка разновидност
MDGs	Милениумските развојни цели
IPCC	Меѓувладин панел за климатски промени
IPBES	Меѓувладин платформа за научна политика за БР и ЕСУ
IUCN	Меѓународна унија за заштита на природата
SSC	Комисијата за преживување на видовите на IUCN
SDGs	Цели за одржлив развој на ОН
ОН	Обединети нации
ЕУ	Европска унија
ЕК	Европска комисија
ЕСУ	Екосистемски услуги
БР	Биолошка разновидност
ППРМ	Просторен план на Република Македонија
ППРСМ	Просторен план на Република Северна Македонија
РСМ	Република Северна Македонија
НП	Национален парк
СПР	Строг природен резерват
НИПР	Научно-истражувачки природен резерват
ПППК	Предел со посебни природни карактеристики
ППР	Посебен природен резерват
КП	Карактеристичен пејзаж
СП	Споменик на природата
ОРЖВ	Одделни растителни и животински видови надвор од природните резервати
ЦОР	Цели за одржлив развој на ОН
СЕП	Стратешка еколошка проценка
ПЕУ	Плаќања за екосистемски услуги
ТПР	Трговија со права за развој
НВО	Невладини организации
МЖСПП	Министерство за животна средина и просторно планирање
ОВЖС	Оцена на влијанието врз животната средина
СОЖС	Стратешката оцена на животната средина
УНЕП	Програмата за животна средина на Обединети Нации

Содржина

1.	Вовед	6
2.	Просторно планирање и просторен план	8
3.	Третман на биодиверзитетот во Просторниот план на РМ (2004-2020)	10
4.	Меѓународното право и просторното планирање	14
4.1.	Правни инструменти на ЕУ за просторното планирање	14
4.2.	Глобална политика - Цели за одржлив развој на ОН (ЦОР)	16
4.3.	Други релевантни договори и меѓународни програми	16
5.	Примена на меѓународните принципи, обврски и пораки во просторното планирање	18
5.1.	Клучни пораки од меѓународни искуства (ЕУ).....	19
6.	Интегрирано (модерно) планирање на просторот.....	20
7.	Науката и технологијата во просторното планирање	22
7.1.	Наука за заштита, климатска наука и интегрирано планирање.....	22
7.2.	Биодиверзитетот во просторното планирање	22
7.3.	Информатичка технологија, податоци, мапирање, предвидување и моделирање	23
7.4.	Управување	25
8.	Нови елементи за интегрирано просторно планирање.....	26
8.1.	Екосистемски базиран пристап.....	26
8.2.	Пристап на претпазливост	28
8.3.	Конзервацијата како составен дел на интегрираното просторно планирање	28
8.4.	Рамки за просторно планирање	30
8.5.	Координација	30
9.	Административни и други бариери за интеграција на БР во планирање на просторот	32
9.1.	Политички и правни алатки за поголема вклученост на БР во просторно планирање	32
9.2.	Политички и правни принципи за модернизација на планирањето	37
9.2.1.	Генерички принципи.....	37
9.2.2.	Урбани принципи	39
9.2.3.	Земјоделски принципи	40
9.3.	Зонирање	41
9.4.	Дозволи за развојни области.....	41
9.5.	Просторни ограничувања	42
9.6.	Проценки на влијанија врз животната средина и стратески оценки на животната средина	42
9.7.	Економски и пазарни стимулации.....	43
9.8.	Надоместување за биолошката разновидност	43
9.9.	Заштитени подрачја и ознаки	44
9.10.	Задолжително стекнување	45
10.	Придобивки од интегрираното планирање.....	46
10.1.	За биолошката разновидност и отпорноста на екосистемите:	46
10.2.	За унапредување на стратешките цели на CBD	46
10.3.	За градење еластичност и адаптација кон климатските промени.....	47
10.4.	За интеграција на планови за заштита и други секторски планови.....	47
10.5.	За заштита на поврзаноста на видовите и екосистемите	48
10.6.	Имплементација.....	48
10.7.	Мониторинг, известување и евалуација	49
10.8.	Усогласеност и спроведување.....	49
11.	Заклучок/Клучни пораки.....	51
12.	ПРЕПОРАКИ	55
13.	Користена литература	56

1. Вовед

Просторното планирање е критично за остварување економски, социјални и еколошки придобивки преку создавање постабилни и предвидливи услови за инвестирање и развој, преку обезбедување придобивки за заедницата и преку промовирање на разумна употреба на земјиштето и природните ресурси.

Планирањето на просторот е важен лост за промовирање одржлив развој и подобрување на квалитетот на животот. Ова станува сè повеќе признато во меѓународната политика. Растечката посветеност кон одржлив развој во многу земји и зголемениот интерес за системи и политики за просторно планирање значи дека во моментов постои значителна можност за преобликување и зајакнување на системите за просторно планирање во повеќето земји, меѓу кои и Република Северна Македонија (PCM).

Клучните елементи за модернизација на просторното планирање мора да вклучуваат посеопфатно и долгорочно планирање, екосистемски засновано планирање кое се потпира на најдобра достапна наука и политичка интеграција на сите владини нивоа и сектори. Овие елементи за планирање ги разликуваат новите иницијативи за интегрирано просторно планирање од потесните, поконвенционални системи за користење на земјиштето и урбанистичко планирање кои започнаа во минатиот век. Овие нови карактеристики исто така се критични, особено за унапредување на две глобални обврски на владите - зачувување на биодиверзитетот и градење на отпорност на екосистемите наспроти климатските промени.

Како дел од таквата модернизација, станува од суштинско значење да се вклучат обврските што се однесуваат на биодиверзитетот и климатските промени, како што се изразени и договорени од повеќето земји, особено преку Конвенцијата за Биолошка разновидност (CBD), Стратешкиот план за биолошката разновидност со целите од Аичи и новите иницијативи за изградба на екосистемска отпорност кон климатските промени од Рамковната конвенција на Обединетите Нации за климатски промени (UNFCCC).

Со изработката на овој Прирачник и со развој на упатства/препораки за интегрирање на биолошката разновидност и екосистемските услуги во современото планирање на просторот во Република Северна Македонија (PCM) на сите нивоа на планирање, сметаме дека ќе се допринесе во процесот кон зајакнување на просторното планирање во однос на современите потреби и на интегрирање на биолошката разновидност, екосистемските услуги и отпорноста кон климатските промени.

Прирачникот за поголема вклученост на биолошката разновидност во просторното планирање во Република Северна Македонија е изработен од страна на Балканска Фондација за Одржлив Развој, во рамките на STAR 5 проектот **„Постигнување на заштита за биолошката разновидност преку создавање и ефикасно управување со заштитени подрачја и интегрирање на биолошката разновидност во планирање на користење на земјиштето“**, финансиран од Глобалниот фонд за животна средина, а имплементиран преку Програмата за животна средина на Обединети Нации (УНЕП), регионалната канцеларија во Виена и Министерството за животна средина и просторно планирање на Северна Македонија како главен партнер и корисник. Во таа насока и картата на ерозија изработена во претходната фаза на истиот проект преку активноста за **„Изработка на национална карта на ерозија и чувствителност на суши и идентификација на подрачја со висок ризик и нивното влијание на биолошката разновидност“** ќе допринесат за интегрираното планирање на просторот.

Исто така, во рамки на истиот проект се имплементирани и активности за „**Развивање на база на податоци за степенот на запечатување на почвата и губењето на органската материја за три пилот региони во Северна Македонија и анализа на нивното влијание на биолошката разновидност**“, што дополнително допринесува за интегрирање на биолошката разновидност во современото планирање на просторот.

Цел на изработката на овој **Прирачник за поголема вклученост на биолошката разновидност во просторното планирање во Република Северна Македонија** е да се објасни современото планирање на просторот со новите елементи на просторно планирање и да се развијат упатства/препораки за интегрирање на биолошката разновидност, екосистемските услуги и отпорноста кон климатските промени во современото планирање на просторот во Република Северна Македонија (PCM) на сите нивоа на планирање.

2. Просторно планирање и просторен план

Просторот е сложена и структурирана целина, составена од многубројни елементи меѓу кои постојат интензивни врски на функционална и територијална меѓузависност.¹

Во планирањето, просторот се третира како планерска категорија со физички димензии и тоа најчесто две (дводимензионалност). Одделни просторни анализи бараат и вклучување на третата димензија, додека времето, како четврта димензија е еден од елементите на планските решенија кои покрај со организација на просторот и структура и дистрибуција на активности кои во него ќе се случуваат, секогаш се детерминираат и со временски хоризонт.

Планирањето на просторот е начин за воспоставување на стратегијата за развојот на територијата на секоја цивилизирана држава. За водењето и спроведувањето на политиките и следењето на процесите во обликувањето на просторот на Република Северна Македонија е одговорно Министерството за животна средина и просторно планирање, преку Секторот за просторно планирање.

Просторно планирање е мултидисциплинарна дејност чија цел е долгорочна проекција за просторниот развој од сите аспекти. Со просторното планирање се обезбедува рамномерен просторен развој, рационално уредување и користење на просторот, услови за хумано живеење и работа на граѓаните, како и предвидување на мерки за заштита и унапредување на животната средина и природата, заштита од воени разурнувања, од природни и технолошки непогоди и друго. Просторното планирање претставува континуиран процес кој се реализира преку перманентно изработување и донесување на просторни планови, како и координирање на нивното спроведување, односно нивна имплементација. Просторното планирање е дејност од јавен интерес, регулирана со:

- Законот за просторно и урбанистичко планирање („Службен весник на РСМ“ број 199/14, 44/15, 193/15, 31/16, 163/16, 64/18, 168/18 и 89/20 – вон сила)
- Законот за спроведување на Просторниот план на Република Северна Македонија („Службен весник на РСМ“ број 39/04).

Законот за просторно и урбанистичко планирање ја регулира дејноста просторно планирање и го утврдува видот на просторни планови, како и постапката на донесување и имплементација на планските решенија зацртани со просторните планови. Со донесување на Законот за урбанистичко планирање во 2020 година, престана да важи Законот за просторно и урбанистичко планирање („Службен весник на РСМ“ број 199/14, 44/15, 193/15, 31/16, 163/16, 90/17 и 64/18). Само постапките за просторните планови отпочнати согласно Законот за просторно и урбанистичко планирање продолжуваат по истиот закон. Отпочнувањето на нови активности од областа на просторното планирање, во моментов нема соодветна правна основа. Во ваква ситуација за регулирање на дејноста просторно планирање неопходно е донесување на закон за просторно планирање.

Просторниот план на Државата претставува национална стратегија за просторен развој која дава насоки за намена, користење, заштита, организација, уредување и управување со просторот на државата. Планот претставува управувачки документ со трајна вредност, а во исто време и интегрален развоен проект.

Трајна вредност – преку планот е дефинирана просторната организација на одредена територија, целите и концептите на просторниот развој, начинот на користењето на земјиштето

¹ Вељковиќ Д., Будиноски М.: Просторно планирање, 1998 (19-20)

(елементи кои имаат стратешка димензија во развојот и долгорочен карактер) и условите за реализација на дефинираните концепти. Со него се усогласени плановите од понизок ред.

Интегративен карактер - ги координира сложените структури на примарните, секундарните, терцијарните и јавните дејности, нивната локација и алокација во просторот.

Управувачки карактер – ги артикулира и решава конфликтите кои се случуваат помеѓу субјектите при користењето на земјиштето и другите природни ресурси, согласно принципите на одржливиот развој, го дефинира користењето на просторот и го насочува планирањето на новите инвестиции.

Просторниот план содржи: намена на земјиштето, насоки за уредување и користење на просторот, просторна разместеност на градбите од стопанството и нестопанството, мрежа на населени места, просторна разместеност на сообраќајна и друга инфраструктура, стратешка оценка на влијанијата врз животната средина, насоки и мерки за заштита и унапредување на животната средина и природата, мерки за заштита на недвижното културно наследство, мерки за заштита од воени разурнувања, мерки за заштита од природни и технолошки катастрофи и хаварии, параметри за спроведување на планот и соодветни графички прикази.²

Просторниот план се изработува согласно Методологијата за изработка на просторни планови, која по нарачка на Владата на Република Северна Македонија е изработена од Агенцијата за планирање на просторот во ноември 2020 година. Носител на изработката на Методологијата е Министерството за животна средина и просторно планирање. Со неа е утврден начинот на разработка на просторниот план, односно неговото директно спроведување, преку изработка и донесување на просторни планови на региони, просторни планови на подрачја од јавен интерес и просторни планови на општините и Градот Скопје. Планската програма за секој од овие планови произлегува од приоритетите за конкретното подрачје утврдени во Просторниот план на Република Северна Македонија.

Просторните планови ги изработува Агенцијата за планирање на просторот, формирана од Владата на Република Северна Македонија, по нарачка од Министерството за животна средина и просторно планирање.

Агенцијата за планирање на просторот ја спроведува политиката на планирање и уредување на просторот на Република Северна Македонија, согласно член 74 од Законот за урбанистичко планирање („Службен весник на Република Северна Македонија“ број 32/2020).

Со годишните програми на Владата на Република Северна Македонија за изработка на просторни планови во 2019, 2020 и 2021 година, предвидено е отпочнување на изработка на нов Просторен план на Република Северна Македонија. Во рамките на подготвителните активности кои отпочнаа во 2019 година, во ноември 2020 година изработена е споменатата Методологија за изработка на Просторниот план на Република Северна Македонија, применлива за изработка и на просторни планови од пониско ниво кои претставуваат разработка на националниот просторен план.

² Содржина на просторниот план дефинирана со Законот за просторно и урбанистичко планирање (вон сила)

3. Третман на биодиверзитетот во Просторниот план на РМ (2004-2020)

Актуелниот „Просторен план на Република Македонија“, за плански период 2004-2020 година, е изработен и донесен согласно одредбите на Законот за просторно и урбанистичко планирање, со кои е утврдена и содржината на планот, односно областите кои планот ги разработува. Една од областите е и природното наследство, чија заштита, заедно со заштитата на биолошката и пределска разновидност, се две компоненти на заштита на природата, регулирана со Законот за заштита на природата (Сл. весник на РСМ 67/04), актуелен во периодот на донесување на Просторниот план на Република Македонија (ППРМ).

За сите значајни области разработени со ППРМ, изготвени се посебни секторски студии (вкупно 20) од релевантни научни и стручни институции, односно тимови од реномирани и истакнати експерти од соодветни научни области. Изработувач на секторската студија „Заштита на природното наследство“ која е составен дел на ППРМ е Заводот за заштита на природата – Скопје, орган во состав на Министерството за животна средина. Студијата, како што е наведено во воведниот дел, е насочена кон утврдување на подрачјата и објектите, кои врз основа на основните општествени вредности се чуваат како најзначајно природно наследство од национално значење и содржи предлози за просторно димензионирање на нивната заштита и заштитните мерки.

Просторниот план се залага за активна заштита на природните вредности и биодиверзитетот, која подразбира превземање на мерки за заштита, паралелно со планирање и уредување на просторот, пред да се пристапи кон било каква интервенција. Принципот на активна заштита подразбира вклучување на заштитата на биодиверзитетот при изработка на просторните и урбанистички планови на сите нивоа и фази на планирање и одлучување.

Основни принципи на просторното планирање во контекст на заштитата на природните вредности, на кои се потпира ППРМ се:

- Знаоѓање на најадекватен начин, природните ресурси да останат стабилни фактори на развојот по пат на регулирање и усогласување на потребите за нивна експлоатација со репродуктивните можности,
- Обезбедување услови за рационална експлоатација без нарушување на еколошката рамнотежа,
- Создавање услови за санација и унапредување на деградираните и загрозени вредности,
- Утврдување на систем на задолжителни корективни мерки и создавање услови за зачувување на еколошката рамнотежа во процесот на искористување на природните блага,
- Диференцирање на просторот врз основа на расположивите услови и погодности, а за одредени видови на експлоатација, знаоѓање начин за репродукција на природните својства како контра мерки и
- Диференцирање на зони согласно критериумите за заштита и примена на корективни мерки при интензивно користење на природните услови и природната средина³.

Предмет на секторската студија е заштитата на природното наследство, односно посебно значајните делови и објекти на природата, која претставува само една компонента на пошироката заштита на природата, односно уредување на природната средина.

Заштитата на природното наследство ја опфаќа грижата за одржување на одредени, избрани површини или објекти на живата или неживата природа, кои поради нивните специфични природни вредности посебно стручно ги вреднуваме и просторно ги ограничуваме.

³ Министерство за животна средина, Завод за животна средина (1999), секторска студија „Заштита на природното наследство“

Со ППРМ, констатирано е незадоволително ниво на степенот на заштита на природните реткости, со бројни примери на несоодветен однос и третман на заштитата во процесите на планирање и уредување на просторот. Од друга страна, заштитата на овие простори се одвивала низ политика на конзервација на природните реткости со примена на рестриктивни мерки, што резултирало со фаворизирање на интересите на другите дејности на сметка на интересите за заштита. Во Планот се наведува дека стратегијата на заштита на природата воопшто, а во контекст на тоа и на природното наследство, во современи услови се менува и не е насочена само кон заштита на одделни видови на флора и фауна или предели и пејзажи, туку и како кохерентна просторна структура. Ваквиот пристап произлегува од интенцијата да се развие заедничка политика за заштита на природата во Европа и од потребата за усогласување и користење на просторот во согласност со разрешување на последиците од интервенциите во него.

Елементите на оваа стратегија се утврдени во Директивата за конзервација и заштита на постојните и потенцијални природни и полуприродни хабитати и нивната флора и фауна. Целта на стратегијата е интегрален пристап во заштитата на загрозените видови флора и фауна и природните хабитати.

Согласно актуелната законска регулатива (Закон за заштита на природни реткости, Закон за заштита на Охридското, Преспанското и Дојранското Езеро и Закон за заштита на националните паркови)⁴, во ППРМ се одредени следните заштитни групи со соодветен режим на заштита:

- Општи природни резервати - националните паркови (НП), строги природни резервати (СПР), научно-истражувачки природни резервати (НИПР), предели со посебни природни карактеристики (ПППК), карактеристични пејзажи (КП);
- Посебни природни резервати (ППР);
- Одделни растителни и животински видови надвор од природните резервати (ОРЖВ);
- Споменици на природата (СП).

Мрежата на заштита опфаќа 74 објекти на природата и тоа: национални паркови (3), строги природни резервати (2), предели со посебни природни карактеристики (3), одделни растителни и животински видови надвор од природните резервати (14) и споменици на природата (61 655).

Во однос на состојбата на овие категории природно наследство, во ППРМ се констатира дека „Состојбите на заштита не се во согласност со законските поставки и акти, како резултат на расчекорот во потребите за заштита и нејзиното практично остварување, при непочитување на обврските во рамките на режимите за заштита. Се забележува нарушување на природните процеси во екосистемите, оштетување и уништување на заштитените подрачја и објекти, поради фаворизирање на интересите на други дејности насочени кон експлоатација на природните вредности на просторот со моментални материјални придобивки, без долгорочно согледување на последиците од ваквиот пристап“.

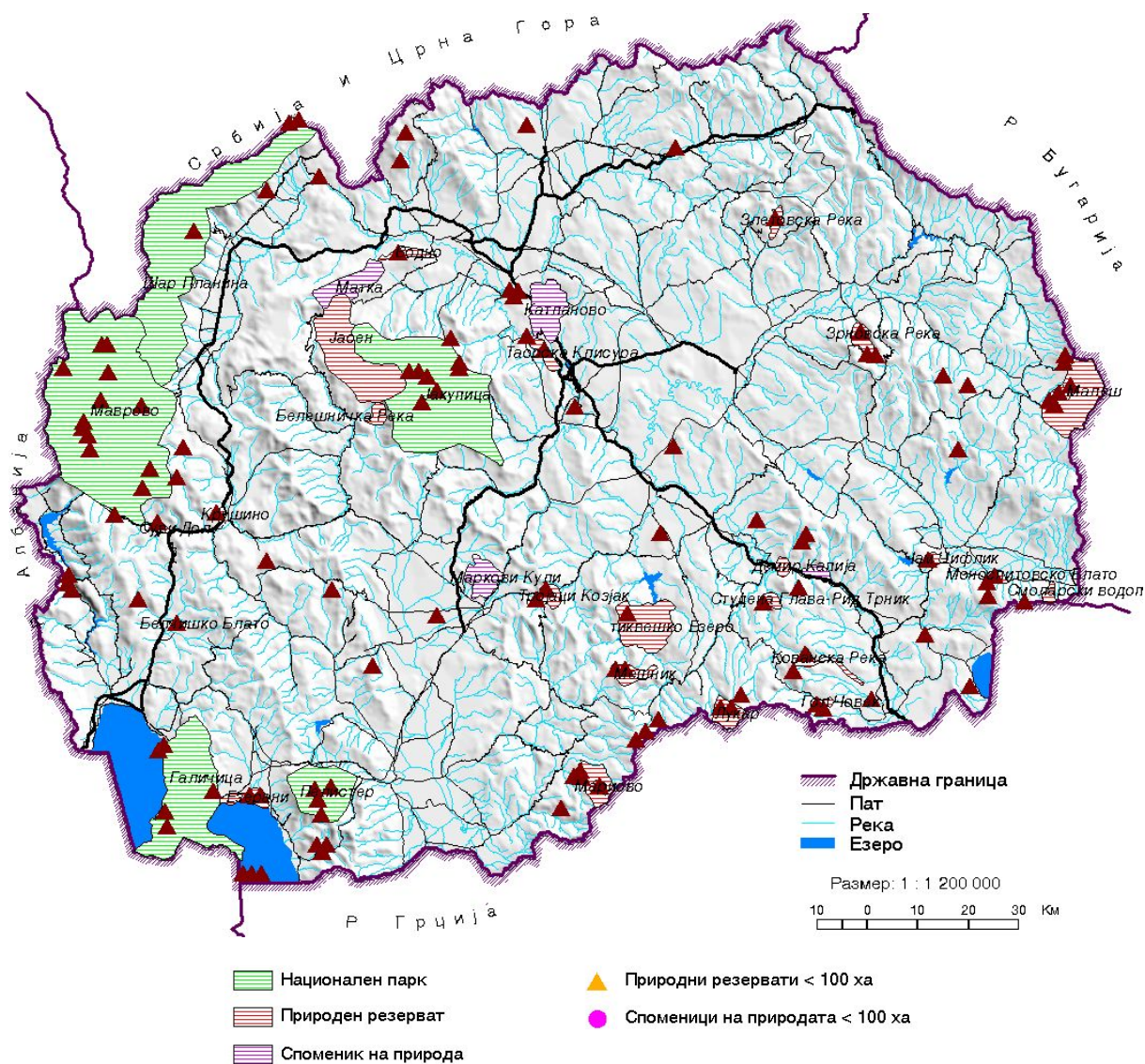
Согласно планските одредби на ППРМ, до 2020 година е предвидена заштита на: 5 национални паркови, 8 строги природни резервати, 38 научно-истражувачки природни резервати, 6 предели со посебни природни карактеристики, 1 карактеристичен пејзаж, 26 посебни природни резервати, 14 одделни растителни и животински видови и 167 споменици на природата, со што вкупната површина на заштитени објекти и објекти предвидени за заштита до 2020 година би требало да изнесува 11,6% од вкупната територија на Државата.

⁴ Актуелни во времето на изработка и донесување на Просторниот план на Република Македонија (2004-2020)

Просторниот план се залага за посебно внимание на начинот, видот и обемот на изградба во заштитените простори за избегнување или надминување на судирите и колизиите. За таа цел неопходно е да се почитуваат следните принципи:

- Зачувување на доминантните карактеристики на постојната природна состојба,
- Оптимална заштита на просторите со исклучителни природни вредности,
- Унапредување на вредностите на природното наследство,
- Минимално водење и изградба на техничка инфраструктура во простори со природни вредности,
- Рационална изградба на рекреативната инфраструктура и
- Лоцирање на ризичните функции и содржини надвор од чувствителните природни екосистеми.

Како посебна задача за планскиот период (до 2020 година), ППРМ го поставува продолжувањето на инвентаризацијата и проучувањето на заштитените и загрозуени видови флора и фауна во рамките на трајниот програм на заштита на генофондот и работата на Црвената книга на Македонија. Исто така, како дел од планираниот национален информативен систем, се предлага развој на информативен систем за заштита на природата.

Степен на реализација на планските решенија од ППРМ

Динамиката на заштита на природните вредности пред донесување на ППРМ 2004-2020 и предвидувањето на заштита на нови подрачја и локалитети се прикажани во табелата подолу.

Табела 1: Динамика на заштита на природните вредности

Година на заштита	Заштитени подрачја	Површина во ha	% од вкупната територија на Државата
1948-60	11	131.599	5.11
1961-98	58	52.538	2.04
Вкупно	69	184.137	7.16
План за заштита до 2020 год.	194	112.776	4.38
ВКУПНО	263	296.963	11.54

Согласно Законот за спроведување на Просторниот план на Република Македонија (ППРМ), следењето на реализацијата на Планот се спроведува низ Годишни извештаи за спроведување на „Просторниот план на Република Македонија 2004-2020“, кои ги изработува Агенцијата за планирање на просторот, врз основа на доставни податоци од т.н. извештајни единици (општини, органи на управа и други институции), како и официјално објавени податоци од надлежни институции. Резултатите од ваквиот процес на следење на реализација на планските решенија во делот на заштита на природното наследство, пред се, укажуваат на низок степен на реализација на планските решенија, но, исто така и на отсуство на релевантни индикатори за соодветно следење на остварувањата.

Со новата Методологија за изработка на просторните планови, зацртана е обврска за утврдување на мерливи, остварливи, реални и применливи во утврдената временска рамка индикатори за следење на реализацијата на планските решенија.

Согласно објавените податоци на Министерството за животна средина и просторно планирање за 2021 година, во системот на заштитени подрачја е вклучено 81 подрачје, со вкупна површина од 346.317,16 ha или околу 13,47 % од територија на Република Северна Македонија. По категории на заштита, според IUCN категоризацијата тоа се: Строги природни резервати (2), Национални паркови (4), Споменници на природата (60), Паркови на природата (12), Заштитени предели (2) и Повеќенаменски подрачја (1).

Според овие податоци може да се заклучи дека во периодот од 1998–2021 година се заштитени само 12 од планираните 125 нови подрачја, што значи дека е реализирано нешто повеќе од 10 % од предвидената заштита со ППРМ до 2020 година.⁵⁵ Во однос на вкупната површина под заштита, се констатира надминување на планираното, поради тоа што се прогласени 2 нови подрачја со голема површина (Осоговски планини и НП Шар Планина). Освен тоа, доколку се има предвид фактот дека на голем дел од веќе заштитените подрачја согласно старата регулатива (во кои влегуваат и националните паркови), не е извршена ревалоризација и репрогласување по новата регулатива, заклучокот е дека степенот на реализација на планските решенија во делот на заштита на биодиверзитетот е незадоволителен.

⁵⁵ Споредбата со 2020 година дава уште помал % на реализација (без Осоговски Планини и НП Шар Планина).

4. Меѓународното право и просторното планирање

4.1. Правни инструменти на ЕУ за просторното планирање

Политиката на планирање на просторот и просторен развој и релевантната легислатива се обврска на националната и локалната власт. Меѓународното право и политика (мулти-државни и билатерални договори) може да утврдат обврски за усогласување на националниот систем на планирање на просторот со глобалниот и да дадат препораки за примена на добри практики. Денес постојат повеќе од 600 глобални и регионални спогодби кои се однесуваат на теми за заштита на животната средина од кои 169 се глобални.⁶ Голем број од овие договори содржат специфични обврски за активности кои треба да се вклучат во националните процеси на планирање.

Во 1990-тите, шефовите на држави и меѓународни организации направија голем напредок во меѓународната политика за заштита на животната средина и дадоа одговор на потврдените научни докази за забрзаното губење на биодиверзитетот, деградацијата на екосистемите и основните екосистемски услуги, како и влијанијата од климатските промени. Се појавија два глобални договори: **Конвенцијата за биолошка разновидност (CBD)** и **Рамковната конвенција на ОН за климатските промени (UNFCCC)**, како главни инструменти со импликации во националното планирање на просторот. Овие две конвенции и последователните одлуки донесени на конференциите на страните потписнички, ги одразуваат глобалните грижи за состојбата со биодиверзитетот и предлагаат решенија за унапредување на одржливиот развој. Тие особено помагаат во мотивирањето на земјите да ги модернизираат своите системи за просторно планирање во насока на одржување на биодиверзитетот и прилагодување на климатските промени.

Стратешкиот план за биолошка разновидност (2011–2020 година) и неговите придружни цели од Аичи за биолошка разновидност имаат мандати и обврски за активности во рамките на планирањето на просторот, кои обезбедуваат поддршка на биодиверзитетот и реакција на климатските промени. Слични реакции имаше и Парискиот договор од 2015 година според UNFCCC (кој стапи на сила во 2016 година). Тој постави нови цели за емисиите на јаглерод, ја нагласи важноста од обезбедувањето интегритет помеѓу сите екосистеми, важноста на способноста за прилагодување на негативните влијанија на климатските промени, како важноста на поттикнување на климатска отпорност.

Табелите 2 и 3 подолу ги нагласуваат клучните елементи на овие два глобални инструменти за спогодба кои ја препознаваат улогата на националното планирање во постигнување на нивните цели и задачи. И покрај временското ограничување на препораките и пораките од овие документи, тие се актуелни и применливи во просторното планирање за постигнување на целите на одржлив развој и интегрирање на мерките за зачувување на биодиверзитетот и справување со климатските промени.

Табела 2. Цели за биодиверзитет од Аичи со конкретно значење за планирањето

Стратешка цел А: Решавање на основните причини за губење на биолошката разновидност преку вклучување на биолошката разновидност во власта и општеството
Оваа цел се залага за интегрирање на биодиверзитетот во националните и локалните стратегии, за развој и намалување на сиромаштијата во елиминирање на штетните и применување на позитивните стимулации за зачувување и одржлива употреба на биодиверзитетот.

⁶ <https://www.ecolex.org>

Стратешка цел Б: Намалување на директните притисоци врз биодиверзитетот и промовирање на одржливо користење
Подразбира минимизирање на антропогени притисоци врз ранливи екосистеми погодени од климатските промени, за да се одржи нивниот интегритет и нивното функционирање.
Стратешка цел В: Подобрување на статусот на биодиверзитетот со заштита на екосистемите, видовите и генетската разновидност
Зачувување на областите од особено значење за биолошката разновидност и екосистемските услуги, преку ефективно управување, еколошки репрезентативни и добро поврзани системи на заштитени подрачја, како и други ефективни мерки за заштита.
Стратешка цел Г: Подобрување на придобивките од биодиверзитетот и екосистемските услуги
Суштината на оваа цел е обновување и заштита на екосистемите кои придонесуваат за здравје, egzistencija и благосостојба, потоа реставрација на деградираните екосистеми што ќе придонесе за ублажување и адаптација на климатските промени, борба против опустинувањето и зголемување на отпорноста на екосистемите и придонесот на биодиверзитетот во резервите на јаглерод.
Стратешка цел Е: Подобрување на имплементацијата преку партиципативно планирање, управување со знаење и градење капацитети
Интегрирање на традиционалните знаења, иновации и практики на локалните заедници релевантни за зачувување и одржливо користење на биолошката разновидност во спроведувањето на Конвенцијата со целосно и ефективно учество на локалните заедници, на сите релевантни нивоа.

(Извор: извадоци од Целите на Аичи, достапни на <https://www.cbd.int/sp/targets>)

Табела 3. Парискиот договор на UNFCCC и придружните принципи на УНЕСКО - клучни елементи

Дел	Обврски/Принципи
Парискиот договор на UNFCCC, Член 7	Страните треба да ја зајакнат својата соработка во врска со споделување информации, добри практики, искуства и научени лекции за планирањето, политиките и имплементацијата во врска со акции за адаптација
	Секоја страна, соодветно, ќе се вклучи во процесите на планирање на адаптација и имплементација на акции, кои се состојат од: (а) Подготовка и спроведување национални планови за адаптација (б) Следење, оценување и учење од плановите, политиките, програмите и акциите за адаптација (в) Градење на отпорноста на социо-економските и еколошките системи, економска диверзификација и одржливо управување со природните ресурси
Член 9	За реализација на овие активности секоја земја треба да обезбеди ефикасен пристап до финансиските ресурси преку поедноставени постапки за одобрување, што е особено значајно за малите, неразвиените и за земјите во развој
УНЕСКО Етички принципи за имплементација на климатските промени - преамбула	... забележана е голема загриженост дека постои императив за ублажување на причините за климатските промени и за прилагодување на нејзините последици ... забележана е загриженост дека климатските промени ги влошуваат другите закани за социјалните и природните системи, што дополнително предизвикуваат оптоварувања за сиромашните и ранливите забележано е признавање дека значајното учество на сите засегнати страни, вклучително и најранливите, е од суштинско значење за ефективно донесување на одлуки за справување со климатските промени и нивните негативни ефекти
Принципи кои се значајни за вклучување во политиката и правото, а се поврзани со планирањето на просторот	... принципите и одредбите на UNFCCC, Протоколот од Кјото и Парискиот договор усвоени според Конвенцијата, ги водат државите во глобалниот напор против климатските промени, следниве принципи треба да се земат во предвид, да се почитуваат и промовираат во рамките на оваа Декларација и во преземените одлуки или дејствија извршени како одговор на климатските промени: а) спречување штета, б) пристап за претпазливост, в) еднаквост и правда, г) одржлив развој, д) солидарност, е) научно знаење и интегритет во донесувањето одлуки, е) наука, технологии и иновации, ж) проценка и управување со ризик, з) ранливи групи, с) образование, и) јавна свест, к) одговорност и л) меѓународна соработка

(Извор: Париски договор на UNFCCC на https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agarance.pdf, и Декларација на УНЕСКО за етички принципи во врска со климатските промени на <http://unesdoc.unesco.org/images/0026/002601/260129e.pdf>)

4.2. Глобална политика - Цели за одржлив развој на ОН (ЦОР)

За промовирање на одржливиот развој на глобално ниво, креирани се Целите за одржлив развој, познати под името „Глобални цели“. Глобалната политика која е значајна за усмерување на просторното планирање кон одржливиот развој и за постигнување на глобалните цели е усвоена во септември 2015 година, од повеќе од 150 светски лидери на Самитот за одржлив развој на Обединетите нации. Оваа политика е универзален повик за акција за постигнување одржлив развој. Новата Агенда за одржлив развој за 2030 година која се залага да се стави крај на сиромаштијата, да се заштити планетата и да се осигура мир и просперитет за сите луѓе, содржи 169 цели и 17 специфични цели.

Овие цели се засноваат на успехите на Милениумските развојни цели од 2000 година (8 меѓународни развојни цели на кои земјите се обврзаа до 2015 година по Милениумскиот самит на ОН во 2000 година). ЦОР препознаваат нови области за внимание како што се климатските промени, економската нееднаквост, иновациите, одржливата потрошувачка и мирот и правдата. Целите се меѓусебно поврзани - често клучот за успехот на едниот ќе вклучува решавање прашања поврзани со друг. Централна улога во спроведувањето на овие цели ќе имаат националните системи за планирање, со интеграција во сектори и нивоа на донесување одлуки од централно до локално ниво.

За остварување на Целите за одржлив развој во Република Северна Македонија, во наредните 5 години со новата Рамка за соработка за одржлив развој на Обединетите нации, ќе работат 18 агенции.⁷

Целите за одржлив развој ги сочинуваат 17 меѓусебно поврзани и амбициозни цели кои се однесуваат на главните развојни предизвици со кои се соочуваат луѓето од Република Северна Македонија, но и луѓето низ светот. Рамката за соработка 2021-2025 е главен стратешки документ што ја утврдува работата на системот на Обединетите нации во Република Северна Македонија. Таа е изработена во партнерство со Владата на Република Северна Македонија и други значајни партнери. Усогласена е со националните развојни приоритети, со меѓународните човекови права, со обврските за родова еднаквост и со Агендата 2030.

Препознавајќи го значењето на членството во Европската Унија (ЕУ) како главен национален приоритет, Рамката за соработка настојува да обезбеди целосно усогласување со процесот на интеграција во ЕУ. Од 17-те цели, најтесно поврзани со просторното планирање се:

Цел 11: Одржливи градови и заедници,

Цел 13: Акција за справување со климатските промени и

Цел 15: Одржливо управување со шумите, спречување на опустинувањето, запирање на деградацијата на земјиштето и спречување на загубата на биодиверзитетот.

4.3. Други релевантни договори и меѓународни програми

Врз просторното планирање, влијание имаат и некои други глобални и регионални договори во кои нашата земја е членка. Особено релевантни се неколку согласности и договори кои се поврзани со заштитата и вклучувањето на просторни ознаки и со заштитата со посебни мерки за управување со земјиште, екосистеми или видови. Тие се следните:

Глобално право и инструменти за политика

⁵ <https://northmacedonia.un.org/mk/sdgs/1>

- Конвенција за биолошка разновидност (CBD)
- Обврски и упатства за CBD
- Технички серии на CBD
- Конвенција за климатски промени
- Конвенција за миграциски видови (CMS)
- Рамсарска конвенција (*Конвенција за мочуришта од меѓународно значење особено како живеалиште на водни птици*)
- Конвенција за светско наследство (WHC)
- Програма за човекот и биосферата на УНЕСКО (МАВ)

Избрани регионални и наднационални правни инструменти

- Африканска конвенција
- Конвенција на Берн (*Конвенција за заштита на европскиот див свет и природните живеалишта*)
- Помошни инструменти на Конвенцијата за миграциски видови (CMS)
- Други регионални инструменти
- Европска еколошка мрежа: Натура 2000
- Директиви за птиците и живеалиштата
- Рамковна директива на ЕУ за вода (2000/60/ЕС)

Овие мерки треба да се вклучат во националните процеси и планови за просторно уредување и да се следат на терен. Ваквите договори се однесуваат на заштитените подрачја и на конзервираните области од различни типови на управување, на специфичните екосистеми (пример: мочуриштата), на заштитените видови и нивните критични живеалишта, на миграциските опсеги на загрозените видови и на зачувувањето на поврзаноста на видовите или екосистемите.

5. Примена на меѓународните принципи, обврски и пораки во просторното планирање

Во експертниот елаборат „Природно наследство“ кој е составен дел на ППРМ 2004-2020, изготвен во 1998 година, се спомнуваат редица меѓународни документи кои го поврзуваат природното наследство и просторното планирање. Дел од нив се ратификувани од РСМ:

1. Конвенција за заштита на водните живеалишта со меѓународно значење, посебно како живеалишта на водните птици (усвоена во Рамсар, 1971 год.),
2. Конвенција за заштита на светското културно и природно наследство (ратификувана во Париз, 1972 год.),
3. Конвенција за заштита на дивниот животински и растителен свет и природните живеалишта во Европа (усвоена во Берн, 1979 год.),
4. Конвенција за биолошката разновидност – биодиверзитет (донесена во Рио де Жанеиро, 1992 год.) и
5. Договор за заштита на Афричко-Евроазиските миграторни видови водни птици (усвоен во Хаг, 1999 год.).

Како и нератификуваните:

1. Конвенција за заштита на растенијата (склучена во Рим, 1951 год.),
2. Уредба за ратификација на Конвенцијата за востановување на Европската организација за заштита на растенијата (усвоена во Париз, 1951 год.),
3. Препорака за заштита на убавините и карактерот на пејзажите и пределите (прифатена во Париз, 1962 год.),
4. Конвенција за заштита на птиците (усвоена во Париз, 1950 год.),
5. Препорака за заштита на културното и природното наследство на национален план (усвоена во Париз, 1972 год.),
6. Конвенција за меѓународната трговија со загроени видови на дивата фауна и флора (усвоена во Вашингтон, 1973 год.),
7. Конвенција за заштита на миграторните видови диви животни (усвоена во Бон, 1979 год.),
8. Светска стратегија за заштита (1980 год.),
9. Европска конвенција за заштита на 'рбетниците кои се користат за експериментални и други научни цели (усвоена во Стразбур, 1986 год.),
10. Протокол на Амандманот кон Европската конвенција за заштита на 'рбетниците кои се користат за експериментални и други научни цели (донесен во Стразбур, 1986 год.),
11. Европска стратегија за заштита (донесена во Брисел, 1990 год.),
12. Договор за заштита на лилјаците во Европа (усвоен во Лондон, 1992 год.),
13. Конвенција за заштита и користење на прекуграничните водотеци и меѓународни езера (склучена во Хелсинки 1992 год.),
14. Пан-Европска стратегија за биолошка и пејзажна разновидност (Софија, 1995 год.),
15. Спогодба од Лусака за соработка насочена против нелегалната трговија со дивата фауна и флора (усвоена во Лусака, 1994 год.),

Ова укажува на фактот дека уште кон крајот на 90-те години, кога започна изготвувањето на ППРМ, постоела висока свест и јасна методолошка определба за уважување на најзначајните документи од меѓународен карактер, кои на различен начин го третираат природното наследство и биодиверзитетот. Дел од насоките содржани во овие документи се вклучени на соодветен начин во планските определби и одредби за спроведување на ППРМ 2004-2020.

Во периодот на имплементација на ППРМ 2004-2020, ратификувани и потпишани се следните конвенци/протоколи и сл.:

1. Картагенски Протокол за биосигурност кон CBD Конвенцијата (ратификуван 2005 год.);

2. Конвенција за заштита на миграторни видови диви животни (Бон, ратификувана 1999 год.);
3. Меморандум за разбирање за заштита на и управување со средно-европската популација на Големата дропља (*Otis tarda*) (потпишан меморандум 2000 год.);
4. Конвенција за меѓународна трговија со загрозени диви животински и растителни видови (Вашингтон, ратификувана 1999 год.);
5. Европска Конвенција за пределот (Фиренца, 2000, ратификувана 1999 год.);
6. Договор за заштита на лилјациите во Европа (Лондон, 1991, ратификуван 1999 год.);
7. Амандман на Договорот за заштита на лилјациите во Европа, 2002 год.);

5.1. Клучни пораки од меѓународни искуства (ЕУ)

На континентално и светско ниво, историјата на планирање на јавниот простор варира од земја до земја, од регион до регион, во зависност од политичкиот контекст и актуелните прашања на кои се бара одговор. Раните напори се фокусираше претежно на урбанистичкото планирање за здравјето и безбедноста, а подоцна фокусот се префрла на интензивниот раст на градовите проследен со територијална експанзија и на крајот на руралните области кои се соочувале со конфликти поради несоодветно користење на земјиштето.

Во текот на 1990-тите и 2000-тите години, брзиот економски развој и раст и други глобални предизвици доведоа до негативни социјални и еколошки влијанија, како резултат на што се роди концептот на одржлив развој како единство на социјалната, економската и еколошката одржливост. Интегрираното просторно планирање стана алатка за реализација на целите за одржлив развој. Зголемената еколошка свест за деградацијата на природните ресурси, загадувањето и климатските промени им дадоа поттик на земјите да започнат напори за модернизирање на системите за планирање за подобро задоволување на потребите на XXI век. Европските земји го предводеа патот.

Последната регионална проценка на Меѓувладината платформа за научна политика за биолошка разновидност и екосистемски услуги (IPBES), покажа дека биолошката разновидност и екосистемските услуги во Европа, продолжиле да опаѓаат. Како одговор се посочуваат неколку опции за управување за да се запре загубата на БР и да се заштитат и одржливо да се користат ЕСУ. Според истиот извештај се разликуваат четири категории инструменти за политика: правни и регулаторни, економски и финансиски, социјални и инструменти базирани на информации и инструменти засновани на права и вообичаени норми.

Просторното планирање може да се сфати како клуч за воспоставување одржливи рамки за социјален, територијален и економски развој (UNECE, 2008: VII). Тоа е и регулаторен и инструмент базиран на информации, кој може да се надополни со економски, финансиски и со инструменти засновани на права, а дава насоки за потенцијална имплементација на политиката во однос на приоритетите за користење на земјиштето и со тоа помага во управувањето со идните можности за развој. Меѓутоа, степенот до кој се спроведуваат политиките и плановите зависи од нивното ниво на правна обврзувачка моќ и од политичката волја на владите.

Просторното планирање на ниво на ЕУ е важно за управување со ефектите од климатските промени и со одлуките на политиката на ниво на ЕУ за моделите на користење на земјиштето. Просторното планирање треба да ги интегрира сите прашања поврзани со користењето на земјиштето, да биде долгорочно и да придонесе кон одржлив развој, со цел да се одржи биодиверзитетот и екосистемите наспроти климатските промени. Принципите на добро планирање на просторот, кои ги содржат ограничувањата на животната средина, треба да бидат вградени во правните рамки на националните системи за планирање.

6. Интегрирано (модерно) планирање на просторот

Постои обемна литература за модерно планирање на просторот и главните карактеристики што го разликуваат овој пристап од конвенционалниот. Многу експерти ја нагласуваат еволуцијата на традиционалното континентално европско планирање, истакнувајќи дека интегрираното просторно планирање се смета за повеќе стратешко, одржливо и поодговорно планирање на развојот (Allmendinger & Haughton, 2009). Според Wilson & Piper (2010), модерното планирање на просторот има четири главни димензии: 1) Акцент на долгорочно стратешко размислување, 2) Механизам за заедничко креирање политики, 3) Движење кон одржлив развој и 4) Акцент на инклузивноста.

Денес не постои универзална дефиниција за просторното планирање. Но, она што ги обединува различните дефиниции е акцентот на интеграцијата на политиката и програмата, намалување на потенцијалните конфликти во користење на земјиштето и стремеж кон одржлив развој. Една од првите дефиниции за планирање на просторот од документот Резиме на системи и политики за просторно планирање на ЕУ (1997) кој е во употреба и денес, го дефинира просторното планирање како збир на методи кои во голема мера ги користи јавниот сектор за да влијае врз идната распределба на активностите. Неговата цел е порационална територијална организација на користење на земјиштето и врските меѓу нив и балансирање на побарувачката за развој со потребата да се заштити животната средина и да се постигнат социјалните и економски цели. Просторното планирање опфаќа мерки за координирање на влијанијата на другите секторски политики, за постигнување порамномерна распределба на економскиот развој помеѓу регионите во однос на онаа која би ја создале пазарните сили и законитости.

Просторното планирање е сè повеќе ориентирано кон тоа да биде инструмент и/или процес за решавање на спротивставени барања за просторот, тоа е средство за истражување и проучување на просторната димензија на стратешките политики со цел интегрирање и координирање на сите активности кои зафаќаат простор во една географска територија (Оеке, D., 2015).

Главните карактеристики што го разликуваат модерното просторно планирање од поконвенционалното планирање на користење на земјиштето и од урбанистичкото планирање го вклучуваат следново:

- a) Одржлив развој како главна цел за подготовка, интеграција, имплементација и евалуација, балансирање на социјалните, економските и еколошките потреби за подеднаква распределба на придобивките од развојот на даден простор,
- b) Интегрирање на обврските од меѓународното право и политика (глобални, регионални, наднационални, билатерални) како важни столбови за водење на процесите на планирање на просторот,
- c) Систем на планирање што ќе вклучува глобални, национални, локални и индивидуални акции како и прашања кои сè повеќе ги отвара кризата предизвикана од климатските промени,
- d) Поместување на хоризонтот на планирање до среден рок (30-50 години) за потребите на идните генерации, а особено на долг рок (75 или 100 години) за планирање на глобалните, особено на климатските промени и за развојни инвестиции од долгорочен стратешки карактер (магистрална инфраструктура, капитални објекти),
- e) Интеграција и координација на политиката како составен дел од процесот на подготовка и имплементација, со сите нивоа на власта и релевантните сектори,
- f) Широко учество на сите заинтересирани групи, засегнати страни и на јавноста во подготовката на просторните планови на национално, регионално или локално ниво, соодветно, со имплементација, мониторинг и евалуација.

Особено е значаен хиерархискиот пристап во планирањето кој овозможува да се земат во предвид националните, регионалните и меѓународните еколошки, економски и социјални приоритети, да се идентификуваат и да се вградат како долгорочни приоритети во системот за планирање на просторот на повисоките нивоа на планирање. Ваквиот пристап дава сигурност дека во локалните планови нема да доминираат краткорочни и локални приоритети и потреби, бидејќи истите ќе произлегуваат од стратешките, како нивна разработка.

Донесувањето одлуки мора да биде транспарентно, демократско и одговорно.

Транспарентните процеси овозможуваат сите засегнати страни да разберат како и зошто се донесени одлуки. Ваквиот пристап ја забрзува постапката на донесување на планот и ја намалува веројатноста за конфликт. Демократската отчетност осигурува дека носителите на одлуки се свесни дека треба да одговараат пред нивното гласачко тело за сите одлуки што ги донесуваат. Можноста за реакција (жалба) на незадоволните страни од донесените одлуки е исто така дел од демократскиот карактер на планирањето и планот.

Имајќи предвид дека просторно планирање е комплексна интердисциплинарна дејност, а планот е документ кој разработува многу сегменти од општествениот развој и живеење (образование, здравство, транспорт, животна средина, домување, итн.), за креирање на флексибилни и практично изводливи плански решенија е неопходно активно и соодветно партиципирање на претставници на локалната власт во што повеќе области кои ги разработува планот. Добра можност за одговор на оваа потреба нуди партиципативното тело кое го формира единицата за локална самоуправа за обезбедување на поголема вклученост, учество и придонесување на граѓаните, како и јавност во процесот на планирање, во чијашто работа учествуваат претставници на граѓанскиот и невладиниот сектор од локалната заедница. Партиципативното тело ги претставува сите различни интереси и интересни групи во локалната заедница и ги пренесува ставовите, мислењата и потребите на граѓаните и правните лица. Тоа ги следи состојбите во планирањето преку давање иницијативи, насоки и сугестии за изготвување на плански решенија и во постапката за изработување и донесување на плановите ги разгледува планските програми и планските решенија.

Од витално значење е активноста на невладините организации за заштита на животната средина, природата и биодиверзитетот. Неопходно е да имаат можност за преиспитување или укинување, како и можност за измена на одредени плански решенија низ правна процедура. Во ЕУ сеуште нема донесено Директива за пристап до правда за прашања од животната средина, но земјите членки требаше да ги усвојат принципите на Архуската конвенција во своето национално законодавство.

7. Науката и технологијата во просторното планирање

Интегрираното планирање и управување со просторот се активности кои бараат мултидисциплинарни анализи, интеграција на научни, инженерски и економски информации, како и локално знаење, следење и прилагодување. Новите техники и алатки во науката и технологијата во последните децении значително ги унапредуваат методите и точноста на планирањето за решавање на социјални, економски и еколошки прашања.

7.1. Наука за заштита, климатска наука и интегрирано планирање

Науката за зачувување на биодиверзитетот постигна голем напредок во разбирањето на директните и индиректните причини за губење на биодиверзитетот, заканите и вредностите на природата, како и врските помеѓу екосистемските услуги и благосостојбата на човекот.

Климатската наука, исто така, направи големи чекори од 1990-тите. Денес, климатската наука има софистицирани алатки за собирање податоци и анализи во реално време за настани поврзани со климатските промени и за подобри проекции за влијанијата во иднина, врз основа на различни сценарија за затоплување на глобално и регионално ниво. Научното знаење и информациите ќе продолжат да се подобруваат и ќе играат сè поголема улога во краткорочното и во долгорочното планирање за отпорност и за прилагодување на природата. Овие достигнувања во климатските науки се рефлектираат и во просторното планирање за добро разбирање на опции, временски рамки, трошоци/придобивки и ризици. Значаен придонес во науката за климатските промени беше работата на Меѓувладиниот панел за климатски промени (IPCC) - меѓународно, непартиско, научно тело, создадено од ОН во 1988 година со цел да ги следи научните сознанија за климатските промени и неговите потенцијални влијанија врз животната средина и социо-економските влијанија.

7.2. Биодиверзитетот во просторното планирање

Суштината на потребата за правилно интегрирање на биодиверзитетот во просторното планирање е да се идентификува потенцијалот и потребата за обнова, создавање или подобрување на живеалиштата и таа да се вгради во идните модели на користење на земјиштето во планската област, заедно со превземање на позитивни мерки за одржување на чувствителните видови или за нивно враќање во поволен статус, во и надвор од заштитените подрачја, како и за одржување или враќање на нивната структура, функција, процеси и издржливост на долг рок.

Клучна почетна точка за добро планирање на просторот е идентификацијата и просторното дефинирање на заштитените подрачја, популациите на видовите и квалитетот на живеалиштата од значење на заедницата, во и надвор од заштитените области. Клучните екосистемски варијабилности (функции, процеси и услуги) и нивните прагови треба да се идентификуваат и да не се преминуваат. Биодиверзитетот треба да се разгледува во рамките на био-географскиот контекст, земајќи ги во предвид прекуграничните односи со соседните плански области (на пример: еколошки мрежи). Назначените области за заштита на биолошката разновидност (на пример: локалитети Натура 2000) треба да се идентификуваат и заштитат.

Мониторингот има клучна улога за да се осигура дека одлуките за користење на земјиштето не доведуваат до влошување на локациите на Натура 2000 (Член 6.2 од Регулативите за живеалишта). Редовниот преглед на плановите гарантира дека тие остануваат во согласност со тековниот еколошки, правен и политички контекст и дека одговараат на промените во планската област забележани за време на мониторингот.

7.3. Информатичка технологија, податоци, мапирање, предвидување и моделирање

За потребите на изработка на секторските студии од различни области, кои се составен дел на просторниот план, неопходни се релевантни информации за регионално и локално користење на ресурсите, социо-економските услови и културното наследство, но и информации за еколошките аспекти, како што се квалитетот на воздухот, водата, биолошката разновидност на флората и фауната и пејзажот. Употребата на податоци и моделирање помага да се надмине субјективноста и дискрецијата кај институциите чии ингеренции може да се најдат помеѓу спротивставените интереси (пример: урбан развој наспроти заштита на животната средина).

Напредокот во информатичката технологија помага да се обезбедат податоци од клучно значење за планирање на просторот, особено за зачувување на биодиверзитетот и за прилагодување на климатските промени. Податоците и студиите за биолошка разновидност вообичаено се достапни само за области што веќе се наменети за заштита на природата, што може да создаде впечаток дека просторот надвор од заштитените подрачја не е значаен и доведува до состојба планерите да се фокусираат на влијанијата врз животната средина во заштитените подрачја. Исто така, достапните податоци обично се состојат од опис на карактеристики (на пример: карти за вегетација, инвентар на видови...), а не од проценка на нивната вредност за луѓето и системите за поддршка на животот.

Современите системи за поддршка на планирањето во XXI век се фундаментални геопросторни информатички системи кои им се неопходни на просторните планери за изградба на соодветна база на податоци, просторни анализи и сценарија и креирање на добри плански решенија поткрепени со картографски прикази во ГИС окружување. Денес, технологиите за геопросторни податоци значително напреднаа во нивниот капацитет да генерираат информации во реално време за корисни просторни и временски размери, закани и промени со текот на времето, подобрувања и деградација. Ваквите податоци стануваат сè полесно достапни за корисниците ширум светот, со малку или без никакви трошоци, што создаде револуција во информатичките алатки за планирање на просторот.

Подолу се сумирани некои од главните геопросторни алатки и други извори на информации кои можат да дадат значаен придонес во изработката на просторни планови и во следењето на имплементацијата на долг рок. Овие технологии и извори на информации често се користат во комбинација за да можат да дадат специфични резултати:

- Технологии за далечинско набљудување,
- Воздушна фотографија (Аеро фото снимки),
- Микробранови радарски слики,
- Сателитски дигитални снимки Лендсат (Landsat),
- Дигитално мапирање,
- Интернет мапирање,
- Географски информациски системи (ГИС),
- Еколошки теренски податоци,
- Општествени индикатори и
- Глобален систем за позиционирање (GPS).

Конечно, за модерното просторно планирање ќе бидат потребни нови видови информации за физичкиот простор што се планира, вклучувајќи физички статус, закани, ресурси за биодиверзитет, текови на екосистеми и проектирана промена, заедно со социо-економските податоци и вредности, со визија и блиски и долгорочни приоритети на вклучените заедници. Овде посебно внимание се посветува на оваа тема, бидејќи просторното планирање, во напорите за зачувување на биолошката разновидност и климатските промени, се соочува со специфични предизвици, со посебни вештини и капацитет, потребни за ефикасно користење на најновата геопросторна технологија и информации кои се многу значајни за современиот дизајн на плановите и тековните следења, како и управувањето.

За донесување правилни одлуки, од суштинско значење е собирање, анализа и употреба на информации во реално време кои се соодветни за планирање на просторот. Користењето на геопросторни технологии во планирањето на просторот и соодветната информатичка технологија треба да имаат правна основа, не само за институциите кои ги изработуваат плановите, туку и за надлежните институции за спроведување на планот, мониторингот на спроведувањето и во донесување на политички и други одлуки, базирани на планските решенија. Препознавањето на овие алатки како значајни за следење на спроведувањето на просторните планови треба да биде соодветно пресликано и на локално ниво, поради потребата од соодветно интегрирање на информации, од знаења и искуства за клучни ресурси, за животна средина и биодиверзитет, од закани од климатските промени и адаптирање кон последиците предизвикани од нивната појава и од индикатори за следење на локалните аспекти на просторно планирање. Потребната обука и ресурсите за реализација на овие потреби исто така, треба да имаат правна и политичка поддршка.

Податоци

а) Потребна е поддршка и инвестирање во наука и истражување за да се разберат идните промени. Националниот совет формиран согласно Законот за национална инфраструктура на податоци е одговорен за формираната рамка за просторна информација каде сите институции во Државата сопственици на одредени податоци, можат да собираат и споделуваат различни податоци релевантни за просторниот план, меѓу кои и податоци за биодиверзитетот, климатските промени, законите и состојбата на тековните ресурси.

б) Постапката на креирање на интегрален просторен план уште во фазата на подготвителни активности треба да создаде централна база на податоци за просторно планирање што вклучува ажурирани информации за биодиверзитетот, ефектите од климатските промени, идните климатски сценарија и проекциите за климатските промени.

Мапирање

в) На сите нивоа на планирање на просторот треба се користат мапи со различна деталност, во зависност од нивото на планот. Мапирањето и ознаките на подрачјата треба да се засноваат на јасни критериуми и воспоставени техники.

г) Препорачливо е да се создаде оддел за мапирање во рамките на надлежното министерство, со надлежности за:

- (i) Одржување на портал „банка за податоци на мапи“ за пристап до сите мапи подготвени од јавните власти,
- (ii) Изработка на карти за развојни планови и планови од повисоки размери, катастарски и топографски карти од повисок размер и
- (iii) Контрола на стандардите за мапирање. Согласно нашата регулатива и институционална организација најголем дел од горенаведените надлежности се на Агенцијата за катастар на недвижности.

Предвидување и моделирање

д) Планирање на просторот врз основа на најдобрата достапна климатска наука, модели и проекции.

ѓ) Користење климатски податоци за локално ниво, каде што се достапни, за да се овозможи визуелизирање на очекуваните влијанија од климатските промени според различни идни сценарија. Да се развиваат и користат регионални и локални климатски модели за да се проектираат промени во глобалната температура, врнежите, нивото на морето, другите својства на земјениот систем и да се проектираат локални сценарија за ублажување и адаптација.

7.4. Управување

Во последниве децении, управувањето стана главна тема за зачувување и одржливо користење на ресурсите. Во контекст на овие напори за зачувување, постои растечки глобален консензус дека управувањето мора да се прошири надвор од власта, на други засегнати актери, како - локалните заедници, граѓаните, НВО, приватни корпорации и поединци. Денес, како резултат на историската еволуција и проактивното учество на локалните групи, во прв ред НВО, свеста за потребата од зачувување на биодиверзитетот е подигната на многу повисоко ниво, а резултатите кои се постигнуваат со иницијатива и учество на овие сектори се повеќе од значајни.

IUCN и CBD денес препознаваат четири типови на управување со заштитени подрачја,:

- а) Централно управување (од владата),
- б) Локално управување (од локалното население и локалните заедници),
- в) Приватно управување и
- г) Заедничко или колаборативно управување.

Ефективното управување бара вклучување на локалното ниво од самиот почеток со префрлање на одговорностите на самото локално ниво.

Локалното управување подразбира активно учество на сите локални фактори во подготовката, донесувањето и спроведувањето на плановите на сите нивоа (локално, регионално, национално), како и во управувањето со заштитата на биолошката разновидност, значајните екосистемски услуги и во помошта во обновувањето на деградирани области и слично.

Законодавните и политичките рамки за просторно планирање треба да овозможуваат промовирање и препознавање на опциите за разновидност во управувањето, во согласност со националните цели и рамката за просторно планирање. Значајна улога во процесот на управување може да остварат формалните механизми (советодавни комитети, комитети за имплементација) и неформалните механизми (директни консултации, комуникации со социјалните медиуми).

Растот на високата технологија, вклучувајќи ги и информатичките и комуникациските технологии, претставува посебен предизвик за управување на локално ниво. Регулаторната и политиката треба да подржуваат пристап до ресурси и градење капацитети на локално ниво.

8. Нови елементи за интегрирано просторно планирање

Ова поглавје ги нагласува елементите што се дел од новото размислување за преобликување на јавното планирање на просторот со цел да бидат поодговорни кон потребите на 21-от век, особено климатските промени, кои предизвикаа нов интерес за потребата од планирање на животната средина како клучен дел од процесот за постигнување одржлив развој (Wilson & Piper, 2010).

Планирањето на просторот мора брзо да се развива за да има поголема социо-еколошка перспектива, доколку земјите сакаат да постигнат цели за одржлив развој. Ова значи вклучување на нови простори за заштита на биолошката разновидност, управување базирано на екосистеми и прилагодување на климатските промени. Во однос на процесот, тоа значи интеграција на политиката, во и помеѓу секторите, координација помеѓу секторите и нивоата на владата и учество и вклучување на засегнатите страни.

8.1. Екосистемски базиран пристап

Екологијата е научна дисциплина од суштинско значење за модерното просторно планирање, особено нејзиниот дел кој се однесува на критичкиот пристап базиран на екосистеми за еколошка одржливост. Природните науки и истражувањето за зачувување на биолошката разновидност направија големи чекори во последните децении за разбирање на важноста на пристапот базиран на екосистеми. Овие достигнувања се значајни за соодветно вреднување на екосистемските услуги во планирањето на просторот.

Екосистемската „наука“ опфаќа: „Проучување на меѓусебните односи помеѓу живите организми, физичките карактеристики, биохемиските процеси, природните феномени и човечките активности во еколошките заедници. Во секоја област, постои комуникација помеѓу живата и неживата материја, кои заедно формираат екосистем“. (NOAA – National Oceanic and Atmospheric Administration, 2018).

Идејата за вклучување на науката за екосистемите во просторното планирање и донесување одлуки за организација и користење на просторот, со цел плановите кои се продуцираат и нивното спроведување да бидат најефективни на терен, потекнува од Обединетото Кралство како барање за вклучување на просторни и временски аспекти на биодиверзитет и отпорност на климатските промени (Scott et al., 2018). Образложението е дека ова ќе помогне да се подобри начинот на вреднување и заштитата на екосистемските услуги во системите за планирање на национално и глобално ниво.

Табела 4. Корелација помеѓу принципите на екосистемскиот пристап и просторното планирање

Принципи на просторно планирање	Принципи на екосистемскиот пристап
Принципи на управување (авторитет, легитимитет, институционална моќ, донесување одлуки)	<ul style="list-style-type: none"> - Целите на управување со земјиштето, водата и животните ресурси се прашање на општествен избор. - Менаџерите на екосистемите треба да ги земат во предвид ефектите (реалните или потенцијалните) на нивните активности врз соседните и другите екосистеми. - Раководството мора да признае дека промената е неизбежна.
Принцип на супсидијарност (делегирање на најниско ниво, заедничка одговорност)	<ul style="list-style-type: none"> - Раководството треба да се децентрализира на најниско соодветно ниво.
Принцип на учество (консултации, вклучување, еднаквост, размислување)	<ul style="list-style-type: none"> - Пристапот кон екосистемот треба да ги земе во предвид сите форми на релевантни информации, вклучувајќи научно и локално (традиционално) знаење, иновации и практики. - Пристапот кон екосистемот треба да ги вклучи сите релевантни сектори во општеството и научните дисциплини.
Принцип на интеграција (пример: холистички, мулти секторски и здружени)	<ul style="list-style-type: none"> - Менаџерите на екосистемите треба да ги земат во предвид ефектите (реалните или потенцијалните) на нивните активности врз соседните и другите екосистеми. - Зачувувањето на структурата и функционирањето на екосистемот, со цел одржување на екосистемските услуги, треба да биде приоритетна цел на пристапот кон екосистемот. - Пристапот кон екосистемот треба да се преземе во соодветни просторни и временски размери. - Признавајќи ги различните временски размери и ефектите на заостанување што ги карактеризираат процесите на екосистемот, целите за управување со екосистемот треба да се постават долгорочно. - Пристапот кон екосистемот треба да бара соодветна рамнотежа помеѓу зачувувањето и користењето на биолошката разновидност и интеграција на истата.
Принцип на пропорционалност (одржливи решенија, прагматизам, најдобри достапни информации)	<ul style="list-style-type: none"> - Препознавајќи ги потенцијалните придобивки од управувањето, обично постои потреба да се разбере и управува со екосистемот во економски контекст. - Раководството мора да признае дека промената е неизбежна.
Принцип на претпазливост (адаптибилно управување, граници, несигурност, ризик)	<ul style="list-style-type: none"> - Екосистемот мора да се управува во границите на функционирање. - Признавајќи ги различните временски размери и ефектите на заостанување што ги карактеризираат процесите на екосистемот, целите за управување со екосистемот треба да се постават долгорочно. - Пристапот кон екосистемот треба да бара соодветна рамнотежа помеѓу зачувувањето и користењето на биолошката разновидност и интеграцијата на истата.

(Извор: адаптирано од Scott et al., 2018, стр. 233, споредување на принципите од CBD, 2010 и UNECE, 2008)

Во основата на овој повик за вклучување на науката за екосистемите во принципите на планирање на просторот е значајниот и тековниот пад во повеќето екосистеми во светот како последица на човечките интервенции и дејствија (заклучоци од Милениумската проценка на екосистемот, 2005 година). Напорите да се спротивстави на овој пад веќе резултираа со глобални, ЕУ и национални потези кон масовно вклучување (мејнстрим) на екосистемските услуги во креирањето политики. Примерите вклучуваат национални проценки на екосистемите, создавање на нови пазари за животна средина за плаќање на услуги за животна средина, интегрирање на екосистемските услуги во просторно планирање за да се разберат еколошките и социо-економските компромиси за развој на нови области и зелено сметководство (вреднување на природниот капитал).

8.2. Пристап на претпазливост

Друг клучен принцип за планирање на просторот е барањето да се примени „пристап на претпазливост“ во сите клучни чекори за планирање, вклучително и подготовка, управување, ревизија и имплементација. Ова е неопходно бидејќи науката не ги разбира целосно еколошките процеси и закани за видовите и екосистемските услуги со текот на времето, ниту пак сценаријата за идните влијанија од климатските промени кои не се конечни. Овој принцип е признат во меѓународното право и политика од 1970 година и е вклучен во Декларацијата за животна средина и развој во Рио од 1992 година (Принцип 15).

Суштината на принципот на претпазливост е доколку постои закана од значително намалување или губење на биолошката разновидност, недостатокот на целосна научна сигурност не треба да се користи како причина да не се превземаат или да се одложуваат мерките, односно да се минимизира таквата закана. Принципот на претпазливост особено треба да се применува во однос на воведувањето, ширењето и контролата на инвазивни видови.

Овој принцип е содржан во Член 3 од Рамковната конвенција на ОН за климатски промени (1992): „Страните треба да преземат превентивни мерки за да ги предвидат, спречат или минимизираат причините за климатските промени и да ги ублажат нивните негативни ефекти. Онаму каде што постојат закани за сериозна или неповратна штета, недостатокот на целосна научна сигурност не треба да се користи како причина за одложување на таквите мерки, имајќи предвид дека политиките и мерките за справување со климатските промени треба да бидат исплатливи за да се обезбедат глобални придобивки по најниска можна цена“.

8.3. Конзервацијата како составен дел на интегрираното просторно планирање

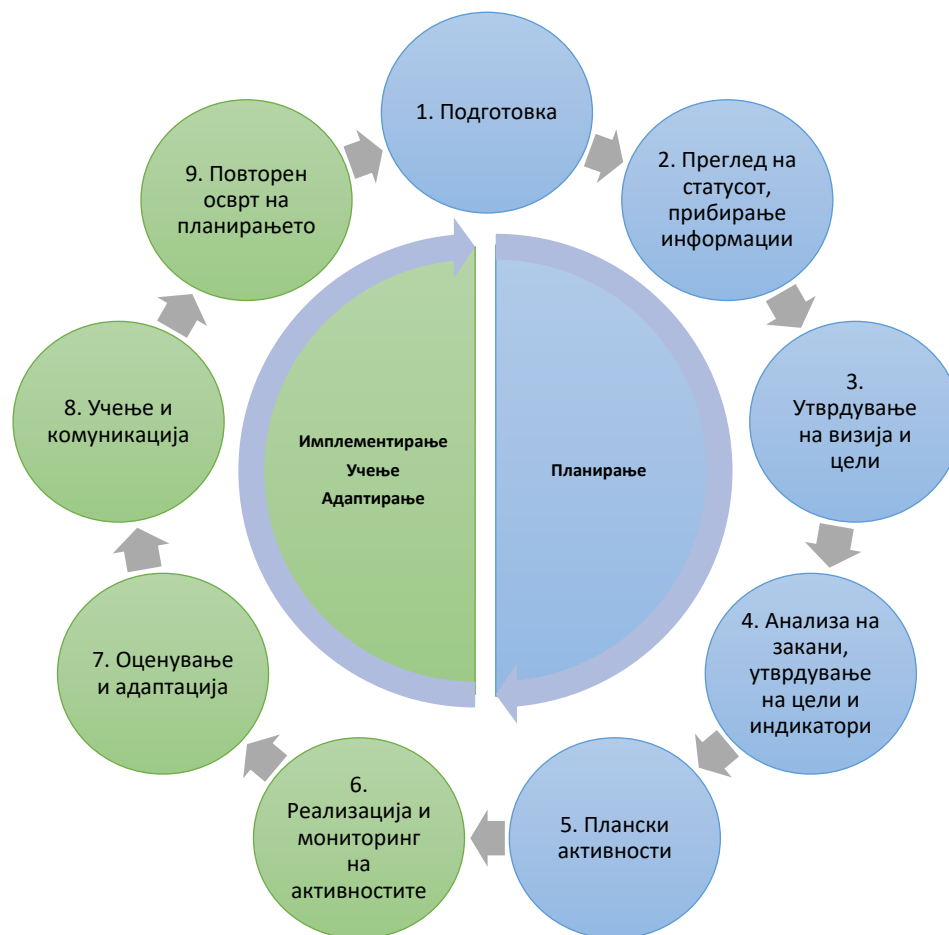
Планирањето на конзервација е систематски процес кој е фокусиран на идентификување, развој и имплементација на стратегии за зачувување на специфичните карактеристики на биолошката разновидност, еколошките процеси што ја одржуваат оваа разновидност и еколошките (екосистемски) услуги што ги обезбедува (Groves & Game, 2016).

Целта на стратегиите за зачувување е минимизирање на загубата на биодиверзитетот и одржување на екосистемските услуги во услови на климатски промени. Но, со оглед на неизвесноста за големината, насоката и стапката на климатските промени, како и нивното сè поголемо влијание врз екосистемите, стратегиите за конзервација и адаптација мора да бидат флексибилни.

Плановите за конзервација може да се направат за широк спектар на цели за заштита. Во сите земји, веќе постои некој аспект на планирање на зачувување за живеалишта на специфични загрозени видови, вредни културни локалитети и економски вредни екосистеми. Понекогаш овие планови немаат цврста правна основа и обврзувачки карактер и директни импликации врз правата на сопствениците или корисниците на земјиштето или ресурсите. Имплементацијата на овие планови е во надлежност на различни сектори. Тука се вбројуваат планови за заштитени подрачја, планови за управување со сливови, со водни ресурси, планови за одржливо користење на шумите и рибарство, планови за зачувување на крајбрежјето и планови за зачувување на поврзаноста за специфични екосистеми или загрозени видови.

Во вакви околности неопходно е плановите и политиките за конзервација и плановите за користење на земјиштето, да бидат соодветно интегрирани за да не се во меѓусебна колизија. За таа цел, модерното законодавство за планирање на користењето на земјиштето треба да бара плановите за користење на земјиштето да бидат конзистентни со одредбите на плановите за заштита (Lausche et al., 2013, стр. 107 и 116).

Насоките за планирање на зачувување на видовите се нова иницијатива на Комисијата за преживување на видовите на IUCN (SSC), како дополнување на другите IUCN иницијативи, како што се: базата на податоци за клучните биолошки подрачја, Црвената листа на загрозени видови, Црвената листа на загрозени екосистеми и Зелената листа на заштитени области. Според новото упатство за планирање на зачувување на видовите, секој таков план или стратегија треба да ги содржи елементите содржани во т.н. циклус на планирање на заштита на видовите:

Слика 2. Циклус на планирање на заштита на видовите според IUCN (Извор: IUCN-SSC, 2017, стр.4)

Интегрирањето на заштитата и развојот во просторното планирање значи вклучување на национална стратегија, планови и акциони планови за заштита за биолошка разновидност, животната средина, планови за адаптација на климатските промени и стратешки оценки на животната средина.

Современото планирање на просторот мора да има соодветен и систематски третман на биодиверзитетот и динамичната природа на заканите, нè само од природни настани, туку и од човековите активности (Pressey et al., 2007).

Во спротивно, многу видови и функции на екосистемот ќе бидат нарушени или целосно ќе престанат. Вакви закани се уништувањето на шумите, удар на реките, прекумерно собирање врвни морски предатори, воведување инвазивни видови и намалување на поврзаноста и големината на популацијата на видовите преку фрагментација на живеалиштата.

8.4. Рамки за просторно планирање

Рамките за просторно планирање се важна алатка за политика во процесот на планирање. Одржливиот развој бара напредно планирање, визија, конкретни цели и акциони планови. Сеопфатната рамка за просторно планирање составена од просторни и секторски планови на различни нивоа на управување, може да помогне во обезбедување на поддршка на регионалните и локалните иницијативи, промовирање координација и инкорпорирање на специфични цели поврзани со климатските промени и биодиверзитетот.

Насоки за градење на рамка за просторно планирање:

а) Основни елементи на рамката за просторно планирање се хиерархискиот пристап и модел на управување со централна координација, регионално визирање и локална имплементација. Политиките и плановите на повисоко ниво треба да обезбедат стратешка рамка за поддршка на регионалните и локалните иницијативи и промовирање на локалната и регионалната координација. Според тоа треба да се организира таква рамка за просторно планирање, во која секој степен на власта може да ги претставува своите просторни интереси што е можно поефективно.

б) Локалните и традиционалните права треба да се препознаат при планирање и управување со просторот и на тој начин да се развие национална стратегија и политика која им овозможува на локалните заедници да управуваат со ресурси за да постигнат економски, социјални или културни придобивки.

в) Во координација со националните и регионални планови, плановите за управување со заштитените подрачја, другите планови за заштита, како и плановите за управување со инфраструктурата, надлежните треба да обезбедат изработка на планови за климатски промени (за емисии на стакленички гасови, за намалување на емисиите, за идентификување на популации, за областите и секторите со најголема ранливост на климата, за ефикасност во користењето на водата, интегрирано управување со поплави и подобрување на отпорноста на екосистемите) на регионално и локално ниво.

г) Изготвување на планови или стратегии за биодиверзитет на регионално и локално ниво, кои би можеле да идентификуваат:

- (i) Приоритетни области за акција за заштита и формирање на заштитени подрачја;
- (ii) Екосистеми во тампони или коридори поврзани со заштитени подрачја;
- (iii) Екосистеми кои играат важна улога во обезбедувањето екосистемски услуги и
- (iv) Адаптација кон климатските промени базирана на екосистеми.

Сите регионални и локални планови за биолошка разновидност треба да бидат компатибилни со Националните стратегии и акциони планови за биолошка разновидност и со други релевантни планови кои се занимаваат со просторни прашања.

8.5. Координација

Вертикална координација (помеѓу различни нивоа на влада)

Просторниот план е документ од највисоко ниво (во ранг со Уставот на државата), со кој се усогласуваат сите планови на пониско ниво (регионално и локално). Тоа е вертикалната координација и усогласеност која мора да има законска основа, со точно опишани постапки и процедури на усогласување. Актуелната методологија за изработка на просторните планови, според која сите планови од пониско ниво (регионални, локални) се разработка на националниот просторен план, ја обезбедува вертикалната координација и усогласеност помеѓу различните нивоа на власт.

Хоризонтална координација (пOMEЃУ владините оддели/сектори)

Интердисциплинарниот и интегралниот карактер на просторниот план, комплексноста и сеопфатноста на планските решенија подразбираат и максимална хоризонтална координација помеѓу различни сектори со одредени надлежности.

Согласно Методологијата⁸, ова ниво на координација се обезбедува преку формирање на Координативно тело за изработка на просторниот план, во кое учествуваат претставници на сите министерства и други релевантни институции и Меморандуми за соработка со сите засегнати страни (региони, општини и други субјекти со одредени надлежности на подрачјето за кое се изработува планот).

Слика 3. Хиерархија на просторните планови и применливост на релевантните политики на ЕУ

⁸ Методологија за изработка на Просторен план на Република Северна Македонија, АПП, 2020 г.

9. Административни и други бариери за интеграција на БР во планирање на просторот

Капацитетот за сеопфатно, интегрирано просторно планирање со биолошката разновидност и климатските промени може да биде ограничен поради:

- Дистрибуција на слични, понекогаш и идентични одговорности во различни институции, преклопување на надлежности и конфликт на интереси.
- Доминација на централизирано управување (иако локалното учество расте со зголемување на локалните заедници).
- Проблеми и слабости во имплементацијата: слаб капацитет, недостаток на ресурси, неконзистентност, политички фактори и мониторинг.
- Ограниченост на просторните информации и алатките кои се применуваат во временски и ресурсен контекст.
- Секторска природа на политиките и поделени одговорности кои продуцираат секторски и фрагментирани стратегии.
- Компромиси помеѓу биодиверзитетот и екосистемските услуги, но и помеѓу различните екосистемски услуги.
- Недостаток на компаративни студии за влијанието на просторното планирање врз биолошката разновидност и екосистемските услуги во различни контексти на управување и за влијанието на екосистемските услуги.
- Битни разлики помеѓу практиката на планирање и планирањето, како што е опишано во законодавството.

9.1. Политички и правни алатки за поголема вклученост на БР во просторното планирање

Постои огромен и разновиден спектар на правни алатки и административни инструменти кои можат да се користат за директна или индиректна поддршка на модерното интегрирано просторно планирање. Притоа, особено е значајно усогласувањето на регулативата и политиките помеѓу различните сектори и владините нивоа, заради конзистентност во примената и избегнување на конфликти.

Во Табела 5 се презентирани клучни законски и политички инструменти за поддршка на интегрирано просторно планирање. Списокот содржи: конвенционални алатки за заштита на јавниот сектор, конвенционални инструменти за планирање и контрола на развојот на користењето на земјиштето, економски и фискални закони и пазарни механизми.

Тие ќе се применуваат и ќе бидат корисни на единствени начини (индивидуално или во комбинација) за секоја земја, во зависност од специфичните цели и капацитети на земјата и нејзините политички, правни, економски и социјални приоритети, како и во зависност од предизвиците со кои се соочува за да го прифати овој нов пристап во планирањето.

Табела 5. Алатки за поддршка на просторното планирање, биолошката разновидност и климатските промени

Категорија на национален закон/политика	Предметен фокус	Елаборација
Заштита и одржливо користење	Политика за заштита	Националните политики релевантни за биолошката разновидност и зачувување на природата треба да вклучуваат експлицитна референца за посветеноста и стратегијата за интегрирање на тие планови и политики во процесите и плановите, како и инкорпорирање на потребите за поврзување и адаптација на климатските промени за биодиверзитет и отпорност на екосистемите во унапредување на Стратешкиот план на CBD и постигнување на целите на ОН за одржлив развој.
	Планови и стратегии за заштита	Зачувувањето на биолошката разновидност може да се оствари преку национални стратегии и планови за зачувување на биолошката разновидност, одржување на екосистемите, заштитени подрачја и потреби за поврзување. Клучен инструмент во рамките на CBD е Националната стратегија и акциски план за биолошка разновидност (NBSAP). Дополнително, може да има конкретни планови за заштита на: сливови, речни системи, крајбрежни зони, еколошки чувствителни области итн. Исто така, може да постојат конкретни планови за биодиверзитет и прилагодување на екосистемот кон климатските промени. Ваквите планови и стратегии треба да се интегрираат во просторните планови.
	Закони за заштитени подрачја	За да опстанат заштитените подрачја, треба да се планираат и управуваат во поширок просторен контекст. Клучните елементи на законите за заштитените подрачја треба соодветно да се вклучат во просторни планови, како планови за управување, аранжмани за управување, тампон зони, потреби за поврзување, мониторинг и евалуација ⁹ .
	Закон за заштита на биолошката разновидност	Рамковните закони што одредуваат приоритети и принципи за продолжување на заштитата на биолошката разновидност исто така треба да се интегрираат во просторни планови.
	Закон за заштита на природата	Ова е т.н. „чадор“ закон за заштита на природата, со широки цели за заштита. Ваквите закони обезбедуваат рамка за активности за зачувување на природата, воспоставување заштитени подрачја и зони за поврзување, сите со просторни елементи кои треба да се вградат во просторни планови.
	Закон за заштита или стопанисување со дивниот свет	Тука спаѓаат општи закони за заштита на дивниот свет и закони за целосна или делумна заштита на некои видови. Правните аспекти може да вклучуваат критични ознаки на живеалишта, планови за обновување, планови за заштита на живеалиштата на јавни или приватни земјишта и признавање на доброволна заштита на одредени наведени видови.

⁹ Ова го гарантира Методологијата за изработка на просторен план на PCM

	Закон за одржливо користење	Ваквите закони стануваат сè почести за одржување на биодиверзитетот и меѓусебната поврзаност на биолошките системи кои ја поддржуваат продуктивноста на ресурсите, ги одржуваат екосистемските услуги, ги поддржуваат социо-економските потреби и препознаваат разновидни пристапи за управување. Такви се законите за одржливи шуми, почви, рибарство и земјоделство.
	Закони специфични за екосистем или живеалиште	Сè поголем број земји имаат закони за заштита на специфични локални екосистеми, типови живеалишта и други еколошки области значајни во обезбедување на критични функции за поврзување на видовите и екосистемските процеси.
	Самостојни закони за поврзување	Тоа се специфични закони/политики за одобрување на области и практики за зачувување на поврзувањето. Може да имаат различни пристапи: 1) генеричко законодавство за поврзување, 2) законодавство за поврзување специфично за локацијата или 3) употреба на други инструменти, како што се договори или меморандуми за разбирање.
	Закони за заштита на водите	Тоа се закони кои се фокусираат на одржување на основните хидролошки системи и хидролошката поврзаност.
Планирање на користењето на земјиштето	Планови за користење на земјиштето	Овие планови треба да бидат правно обврзувачки и да претставуваат основа за донесување развојни одлуки за користење на земјиштето и ресурсите. Во многу земји, пошироките системи за просторно планирање го дополнуваат или заменуваат конвенционалното планирање на користењето на земјиштето.
	Стратешка еколошка проценка (СЕП)	СЕП е алатка за идентификување на еколошките размислувања кои треба да се интегрираат во подготовката на плановите и програмите пред нивното усвојување. Целите на СЕП се да обезбедат високо ниво на заштита на животната средина и да промовираат одржлив развој. Тоа е дополнителна алатка за вклучување на потребите за зачувување на биолошката разновидност и климатските промени во користењето на земјиштето и просторно планирање. СЕП вклучува систематски проценки на влијанието на тековните и потенцијалните идни случувања врз биолошката разновидност, отпорноста на екосистемот, поврзаноста и потребите за адаптација на климатските промени.
Контроли за развој	Закони за зонирање	Зонирањето е регулаторна алатка која се користи во планирањето за да се спречи некомпатибилниот и стихиен развој и е од значење за заштита на клучните локалитети за биодиверзитет и областите за поврзување и препознавање на просторни потреби поврзани со адаптацијата на видовите кон климатските промени и екосистемската еластичност.
	Проценка на влијанието врз животната средина	За контрола на развојот пред одобрување на специфични развојни планови и проекти се спроведува проценка на влијанието врз животната средина. Предмет на проценката е поединечно и кумулативно влијание на планираните активности врз природата, биолошката разновидност и екосистемските услуги на непосредната околина на предметната локација или во неа.

	Придружни услови за развојни дозволи	Вообичаен пристап во законите за контрола на развојот е да се авторизира користењето на условите за одобрување. Условите приложени кон одобрувањата имаат значајна улога во заштитата на вредностите за зачувување на локалитетот и препознавање на потребите за адаптација на видовите и екосистемите на климатските промени.
	Промена на условите за климатски промени	Една алатка за контрола на развојот, корисна за конзервацијата, е т.н. „клаузула за повторно отворање“. Оваа клаузула е корисна кога е тешко да се предвидат прецизни влијанија врз животната средина, кога првично се бара одобрување или кога се очекуваат промени во околностите, како што се климатските или други неочекувани промени. Оваа клаузула може да биде дел од условите за одобрување и овозможува повторно отворање на дозволата за преоценување на влијанијата врз животната средина поради неизвесности.
	Компензација за оштетување на биолошката разновидност - Фонд за заштита	Оваа алатка треба да се користи само како последно средство. Таа има за цел да обезбеди компензација на загубата на вредностите, доколку претходно не се постигнале резултати со мерките за ублажување или избегнување. Суштината на оваа мерка е надоместување на загубата од страна на инвеститорот, со инвестиција на друга локација за да се постигне споредлива вредност за зачувување. Оваа мерка е помалку научно контроверзна, бидејќи е тешко да се знае вистинската загуба на биодиверзитетот во одредени области и да се постигне целосна замена на сосема друга локација.
Договори за доброволна заштита	Со специфично законодавство или приватен договор	Договорите за доброволна заштита се склучуваат за да се регулира доброволен пристап кон управувањето со земјиштето или ресурсите, со цел да се постигне заштита, поврзување и отпорност на екосистемите. Може да се користат за промовирање на доброволни акции, за промена на постојните намени со нови, покомпатибилни со целите на заштита и зачувување на биодиверзитетот и одржување или обновување на екосистемските услуги.
Економски инструменти или стимулации	Надомест за промена на постојниот начин на стопанисување	Оваа алатка подразбира користење на позитивни економски стимулации за охрабрување на приватните сопственици/корисници на земјиште или други ресурси, да ги променат постојните практики на управување кои негативно влијаат врз биодиверзитетот и екосистемите. Има значаен придонес во промоцијата на одржливо користење на земјиштето и ресурсите.
	Надомест за нов начин на стопанисување	За промовирање на активно управување и заштита, може да се користат и позитивни економски стимулации (поддршка на обнова на деградирани екосистеми со отстранување на инвазивни растенија или активна реставрација, па дури и повторно создавање на природни живеалишта за диви животни или природни текови на речни системи).
	Субвенции за земјоделци, шумари, рибари или други корисници на ресурси за усогласување со одредени практики за заштита и поврзување	Оваа алатка има за цел да ги мотивира земјоделците или други стопанственици за зачувување на биолошката разновидност и да ги поддржат практиките за зачувување за поврзување во области со висока вредност на биолошката разновидност, како што се мочуриштата и пасиштата.

	Плаќања за екосистемски услуги (ПЕУ)	Се однесуваат на обврски за одржување или обновување на одредени намени на земјиштето компатибилни со екосистемските услуги (на пример: хидролошки услуги, ублажување на емисиите на стакленички гасови, зачувување на биолошката разновидност, обезбедување сценска убавина за екотуризам, итн.). За да бидат ефективни, шемите за ПЕУ мора да имаат правна основа.
	Директно финансирање на проекти за зачувување, поврзување и адаптација на климатските промени	Програмите што обезбедуваат директно финансирање на конкретни проекти за заштита или реставрација, може да бидат силна алатка за поддршка на одредени акции за заштита и адаптација на климатските промени. Еден пример за иновации во оваа област е LIFE програмата на Европската Унија, која меѓу другото, имаше за цел да кофинансира „зелена инфраструктура“ дефинирана како мрежа од зелени површини во руралните и урбаните предели, што може да ја зголемат отпорноста на видовите и екосистемите при прилагодување кон климатските промени додека обезбедуваат повеќекратни придобивки за биодиверзитетот и луѓето.
Создавање на пазар	Нови пазари на приватниот сектор коишто го унапредуваат зачувувањето на природата и влијаат врз отпорноста кон климатските промени, како што се кредити за шуми или права за врзување (секвестрација) на јаглерод	
	Банкарство за заштита – фонд за заштита	Познат како банкарство на живеалиштата (хабитати) или био-банкарство, со кое носителите на земјиштето/правата можат да добијат кредити за управување со активно зачувување на нивните земјишта/ресурси за да ги зголемат вредностите на биодиверзитетот и отпорноста на екосистемот.
	Трговија со права за развој (ТПР)	Оваа алатка може да се користи за трајна заштита на земјоделските површини, крајбрежните области и други важни природни и културни ресурси, преку пренасочување на развојот што инаку би се случил на овие локации. Земјиштето од кое се прекинати правата за развој е трајно заштитено преку конзерваторска службеност или друга соодветна форма на ограничување, а вредноста за развој на земјиштето кадешто се применуваат пренесените права за развој е зголемена со тоа што ќе се овозможи нова или посебна употреба, поголема густина или интензитет или друга регулаторна флексибилност којашто не би ја дозволило зонирањето без опцијата ТПР.
	Поврзување на конзервацијата со тргување со емисии	Во некои земји, инструмент во политиката за климатски промени е Шемата за тргување со емисии. На пример, на емитувачите на стакленички гасови им се овозможува купување кредити за шуми како алтернатива на дозволите и со тоа се стимулираат мерки за заштита и поврзување на шумарството. Оваа идеја е поврзана со Рамковната конвенција на ОН за климатски промени, иницијативата REDD+.

(Извор: Lausche et al., 2013, стр. 77–170, модифициран Најдовски, Б., 2021).

9.2. Политички и правни принципи за модернизација на планирањето

Во литературата постојат многу принципи за модернизирање на планирањето на јавниот сектор за поинтегриран просторен пристап. Тие вклучуваат принципи специфични за планирање за заштита на биолошката разновидност и за адаптација кон климатските промени, како и принципи поврзани со урбанистичкото и земјоделското планирање за заштита на биодиверзитетот и отпорноста на екосистемите.

9.2.1. Генерички принципи

а) Хоризонт на долгорочно планирање и екосистемски пристап: овие два елементи се меѓу најфундаменталните карактеристики што ги разликуваат конвенционалните пристапи за планирање од модерното интегрирано просторно планирање. Подолгиот хоризонт на планирање е од суштинско значење за адекватно планирање на тековните и очекувани влијанија од климатските промени на среден и долг рок.

б) Законска основа на плановите и планирањето: планирањето како процес и самите планови треба да се засноваат на закон. Правните рамки за процесот на планирање, односно изготвување на плановите треба да бидат експлицитни и да содржат елементи за подготовка, дизајн, одобрување, имплементација и евалуација, како и санкции за непочитување.

Плановите треба да содржат и мерки за изградба на отпорност на екосистемите за климатските промени, одредби за давање приоритет на екосистемските услуги на кои им е потребна посебна заштита според јасни правила и индикатори, со клаузули за повторно отварање и преочување на просторните одлуки.

в) Интеграција и координација на политиката: интердисциплинарниот карактер на планирањето наметнува неопходност од координацијата на секторските политики и регулативи, што претставува една од главните стратешки цели на современото планирање на просторот. Интеграцијата и координацијата на политиките треба да постои во сите сектори (хоризонтална координација) и на сите нивоа на власт (вертикална координација). Ваквите пристапи овозможуваат:

- Промовирање синергија помеѓу секторите (понудените решенија);
- Намалување на дуплирањето во процесот на креирање политики;
- Промовирање конзистентност на политиките помеѓу секторите и нивоата на донесување одлуки;
- Постигнување на вкрстени цели (адаптација и ублажување на климатските промени, зачувување на биолошката разновидност, севкупен одржлив развој) и
- Напредно разбирање на ефектите од политиките за просторно планирање врз другите сектори.

г) Поврзување на биодиверзитетот и ублажување и адаптација на климатските промени: Техничкиот извештај на CBD 41¹⁰ нагласува дека основниот принцип за интегрирано просторно планирање е да се промовира зачувување на непроменети и функционални екосистеми секогаш кога е тоа можно. Придружните принципи на фундаменталниот, вклучуваат:

- I. Намалување на другите стресови врз видовите и екосистемите, вклучително и од губење и фрагментација на живеалиштата, инвазивни видови, загадување и прекумерно собирање. Намалувањето на овие закани е неопходно за да се максимизира отпорноста на видовите и екосистемите на климатските промени.

¹⁰ „Поврзување на биодиверзитетот и ублажување и адаптација на климатските промени“

- II. Зголемување на системите на заштитени подрачја и подобрување на нивната поврзаност со природните предели за да се обезбедат можности за прилагодување на климатските промени со миграција и да се зголеми веројатноста за опстојување на одржливи популации на видови.
- III. Идентификување на локации во предели каде што видовите ги одржуваат популациите наспроти климатските промени.
- IV. Идентификување постоечки локации кои содржат разновидни услови на животната средина (географски широчини и височини, нивоа на влага, типови на почва, итн.), во кои ќе се фокусираат напорите за заштита, бидејќи овие области најверојатно ќе обезбедат најширок опсег на живеалишта во иднина.
- V. Приоретизирање на области со висок ендемизам, бидејќи многу од нив биле релативно климатски стабилни милиони години и имаат видови со висок степен на специјализација. Бидејќи опциите за преместување може да бидат минимални, одржувањето на овие области наспроти климатските промени и зачувувањето на нивната генетска разновидност, можат да бидат клучни.

д) Кооперативно управување и учество на засегнатите страни: важно е препознавањето на потребата за интегрирано, кооперативно управување помеѓу сите актери и широко учество во развој и имплементација на просторниот план. Сите одлуки треба да се креираат на принципите на добро управување, вклучувајќи транспарентност, социјална еднаквост, споделување придобивки и правда.

Обезбедувањето на јавен ангажман и учество на локално ниво е особено значајно затоа што институциите најблиску до загрозените ресурси се таму каде што е најголема одговорноста за имплементација и управување (супсидијарен принцип), а проценката на локалните услови и планирањето на идниот развој е многу подетално и пореално на локално ниво.

И покрај тоа што имплементацијата на просторниот план е првенствено локална задача и се однесува на локалните прашања, сепак има прашања од национално и глобално значење (долгорочна стабилност на екосистемите, социјална правда, безбедност на храна и енергија, долгорочен економски раст и ублажување и прилагодување кон климатските промени), кои не може да се решаваат на локално ниво.

ѓ) Решавање на ризици и неизвесности. Посебен проблем во долгорочното планирање е отсуството на сознание за степенот, стапката и видот на промените што можат да се случат во среднорочна или долгорочна иднина. Ова создава неизвесности за пресметување на веројатните влијанија и потребните интервенции за да се обезбедат целите за зачувување на биолошката разновидност и ефективните одговори на климатските промени. Клучен водечки принцип за донесување одлуки, особено кога се работи за неизвесности за климатските промени е принципот на претпазливост.

Специфична алатка за проценка на ризик на која треба да се применува пристапот на претпазливост е проценката на претпазливост. Предвидената проценка на ризикот дека одредени исходи нема да се случат како што е планирано, е суштински придонес за ефективно планирање на просторот на долг рок. Поврзано со ова, важно е да се практикува пристап базиран на ризик од климата, кој зема предвид постепена промена на долг рок, но и крајности на краток рок. Ова се елементи што треба да се препознаат и во политиката и во правото, како дел од алатките за одржливо планирање на просторот.

За справување со неизвесностите, експертите предлагаат сценарија и „размислување за иднината“, како корисни алатки за предвидување различни резултати и вградување перспектива во целиот систем. Размислувањето за сценарија може да вклучи многу секторски учесници -

владини, невладини, технички, локални, а може и да помогне во информирање на носителите на одлуки за различните влијанија на одржливоста. Способноста на носителите на одлуки колективно да ги идентификуваат, дебатираат и оценуваат алтернативните решенија и опции на политиките под услови на ризик и неизвесност, промовира кредибилитет и политичка поддршка (Kubiszewski et al., 2017).

е) Градење флексибилност: Принципот на флексибилност е уште еден важен принцип кој се одразува низ потребата просторните планови да ги адресираат областите кои бараат посебни мерки за управување и зачувување на биодиверзитетот, климатските промени и други важни социјални и економски цели. Планските одредби треба да се прилагодливи на новите околности со можност за навремено реагирање на нови предизвици.

Принципот на флексибилност на планот не е потребен и применлив секаде. Официјалните заштитени подрачја, еколошки чувствителни области, историски или културно важни локалитети, области за поврзување, за адаптација или екосистеми под закана или со потреба од реставрација, имаат потреба од построги правила, за разлика од преодните простори како што се браунфилд (каде што имало претходен развој) или гринфилд (земјоделско или друго земјиште без претходна инфраструктура) локации. За флексибилно планирање, потребен е висок степен на капацитет на локално ниво.

ж) „Меки“ алатки за планирање. Во некои земји, системите за формално планирање бавно реагираа на новите притисоци и потреби за раст, како последица на што се јавуваат иницијативи за неформално планирање. За да се избегне конфликт, овие „меки“ инструменти за планирање треба да бидат координирани со целокупниот систем на планирање на просторот и неговите цели и ограничувања. Дobar пример за употребата на „меко“ планирање е во рамките на енергетскиот сектор, каде што тоа се манифестира низ изработка на интегрирани стратегии за одржливо користење на енергија. Овие стратешки планови може, но и не мора да се обврзувачки. Слични се и приватните/јавни партнерства како „добра практика“.

На локално ниво, може да се преземаат и други неформални иницијативи за заштита на просторите и екосистемските услуги, како што е основањето на неформални групи за следење и собирање податоци за животната средина за одредени простори од здравствени и безбедносни причини, контрола на депонирањето, локални токсични излевања или истекување и локални катастрофи. Одделни граѓански здруженија може да организираат активности за собирање на отпадот, да промовираат нови земјоделски практики или зелена инфраструктура (Allmendinger & Haughton, 2010).

9.2.2. Урбани принципи

Денес, околу 55 % од светското население живее во урбани средини, процент што се очекува да се зголеми на 68 % до 2050 година. Проециите покажуваат дека урбанизацијата, постепеното поместување на живеалиштето на човечката популација од рурални во урбани области, во комбинација со севкупниот раст на светското население, може да додаде уште 2,5 милијарди луѓе во урбаните средини до 2050 година, при што скоро 90 % од ова зголемување се очекува во Азија и Африка.¹¹

Урбанизацијата е човекова активност која влијае на биолошката разновидност, на климата, водата и на циклусите на хранливи материи на различни начини (Grêt-Regamey et al., 2017). Влијанијата на растечките урбани области врз животната средина се сложени и опфаќаат

¹¹ Извештај на Обединетите нации за 2018 година (UN DESA, 2018).

социјални и еколошки аспекти во различни размери, почнувајќи од промени во социјалните структури до губење на функциите на екосистемите и обезбедување на екосистемски услуги.

Промовирање на еколошки чувствителен урбан раст – Просторното планирање неодамна започна да се фокусира на дизајнот на алтернативни урбани модели, техники, кои се почувствителни на животната средина, а се од особено значење за земјите во развој (вклучувајќи „паметен раст“, „развој со низок удар“, „одржливи градови“).

9.2.3. Земјоделски принципи

а) Актуелниот еколошки отпечаток на земјоделството драматично се зголеми во последните децении, според Милениумската проценка на екосистемите (MEA, 2005). Влијанијата врз земјиштето и користењето на водите беа главно негативни за биодиверзитетот и екосистемите. Најголем дел од водата во светот (70 %), се користи за земјоделство, милиони хектари шуми и природна вегетација се исчистени и пренаменети за земјоделство, како и половина од мочуриштата во светот. Прекумерната примена на пестициди доведе до загадување на водата и почвата, отпадот и добитокот станаа главни загадувачи на слатките води, утоките и повремениите потоци. Според сегашните производствени практики, зголемената побарувачка за земјоделски производи за исхрана на светската популација, ќе резултира со барање за пренамена на уште неколку милиони хектари земјиште (природни живеалишта), во сè повеќе еколошки чувствителни области.

б) Промовирање на компатибилни практики за одржливо земјоделство, зачувување на биолошката разновидност и климатски промени. Земјоделството е високо чувствителен сектор за климатските промени. Од тие причини, просторното планирање има клучна улога во промовирање на земјоделските практики кои се помалку штетни за природните системи, ја почитуваат врската помеѓу зачувувањето, одржливото земјоделство и одржливите средства за живот и имаат отпорност да се прилагодат на климатските промени.

в) Перспектива на еко-земјоделскиот пејзаж, подразбира планирање на идната намена на земјиштето од поширока перспектива. Овој пристап го зајакнува она што некои го нарекуваат „кружна економија“, која се фокусира на максимизирање на повторната употреба на ресурсите и минимизирање на нивната амортизација.

г) Усогласување на производствените цели со конзервација. За да се олесни еко-земјоделската стратегија, важно е да се промовира дифузија на земјоделската наука и технологија, што може да го одржи неопходното зголемување на снабдувањето со храна без штетни влијанија како прекумерна употреба на вода, хранливи материи или пестициди (MEA, 2005, стр. 35). Ова може да се обезбеди со примена на добри земјоделски практики кои вклучуваат:

- i. Минимизирање на земјоделскиот отпад и загадување,
- ii. Управување со ресурсите на начин што ја зачувува водата, почвите и дивата флора и фауна,
- iii. Користење на комбинации на култури, треви и дрвја со цел да се имитира еколошката структура и функција на природните живеалишта,
- iv. Минимизирање или обратна конверзија на природните области,
- v. Заштита и проширување на висококвалитетните природни живеалишта и
- vi. Развивање на ефективни еколошки мрежи и коридори.

9.3. Зонирање

Просторните зони ги одредуваат дозволените активности и бараните стандарди што се применуваат во секоја зона. Методологијата на зонирањето е корисна за:

а) Воспоставување граници на урбан раст што го ограничуваат или концентрираат урбаниот простор во рамките на постојните градежни подрачја (населби) со веќе оформена инфраструктура. Зафаќањето на нови површини треба да се минимизира на сметка на зголемување на степенот на искористување на постојниот урбан простор, по пат на ревитализација на постојните населби и санација на браунфилд локациите.

б) Континуирано ажурирање на високоризичните или опасни области поврзани со поплави, шумски пожари или други појави заради ограничување на развојот во тие области. Воспоставување на тампон зони околу области со висок ризик, подложност на поплави и чувствителни екосистеми.

в) Планирање на паркови, вклучително и урбани паркови, зелени површини и други заштитени подрачја со цел за зачувување, рехабилитација и обнова на природните системи, како и заштита од климатски влијанија.

г) Зачувување и подобрување на земјоделското земјиште, развивање на просторни модели во кои земјоделството и хортикултурата имаат удел во заштита на зелената инфраструктура и живеалиштата на видовите во руралните области и промовирање на разновидни видови еко-земјоделски пејзажи за да се генерираат позитивни ко-придобивки за производството, биодиверзитетот (вклучително и екосистемите) и локалното население.

д) Одредување на прагови за емисии за одредени парцели со високо ниво на емисии, (пример: традиционална енергетска моќност и производствени постројки).

ѓ) За проценка на влијанијата врз заштитените природни живеалишта и заштитените видови, вклучително и „надворешните ефекти“ на активностите што се изведуваат надвор од заштитеното подрачје.

9.4. Дозволи за развојни области

Дозволи за развојни области е збир на прописи што се однесуваат на одредена локација или област. Секој предложен развој во рамките на овие области бара издавање на развојна дозвола. Целта на дозволите за развојни зони може да биде заштита на земјоделското земјиште, природата, нејзините екосистеми и биолошката разновидност или воспоставување цели за промовирање на зачувување или намалување на стакленичките гасови.

Дозволите за развојни области може да се користат за да се бараат проценки на влијанието на одредена локација во овие области. Ваквите проценки даваат можност да се интегрира разгледувањето на климатските промени и влијанијата врз биолошката разновидност пред развојот и да се предвидат климатски практики како што се зелената инфраструктура и системите против поплави и ерозивни процеси.

Дозволите за развојни области се користат за:

а) Заштита на екосистемите и биодиверзитетот од развојот на овие области (забрана за градежни активности во чувствителни области, специјални дозволи во други назначени области со посебни ознаки за зони и барања за заштита на животната средина, посебни заштитни мерки за контрола на пејзажот и загадувањето).

б) Дискреција за проекти што ги прекршуваат принципите на планирање на просторот може да се дозволи само во случај на вонредна ситуација и висок јавен интерес.

в) Стимулации за да се обезбеди зачувување на водата, контрола на истекување, урбани шуми или зелена инфраструктура како дел од развојот, за воспоставување карактеристики на градење и развој за области подложни на поплави.

д) За спроведување на активности во ранливи екосистеми или екосистеми кои се изложени на ризик. Кон основната листа може да се приложи и придружна листа на процеси или активности што претставуваат закана за таквите екосистеми и бараат посебно овластување за животната средина само кога има итен случај или висок јавен интерес.

ѓ) За рационализирање на администрацијата на дозволи за поттикнување на усогласеноста, преку издавање една дозвола за повеќе активности, коишто евентуално влијаат на физичката средина. Значи во една транспарентна постапка се аплицира до еден надлежен орган за единствена дозвола на едношалтерски систем што ги опфаќа сите активности како што се изградба, уривање, животна средина и други активности.

9.5. Просторни ограничувања

За екосистеми со висока вредност или за опасните области за кои е потребна строга заштита, може да се користат законските просторни ограничувања. Просторните ограничувања овозможуваат предвидливост при планирањето со наметнување на општите ограничувања без исклучок. Просторните ограничувања може да се користат за спречување на транспорт и инфраструктура за социјални услуги во областите со ризик, забрана на изградба и развој, во области подложни на поплави и бури, забрана за одредени индустриски и други потенцијално загадувачки активности во областите на влијание на заштитените просторни подрачја и слично.

9.6. Проценки на влијанија врз животната средина и стратешки оценки на животната средина

Законите за заштита на животната средина и контрола на загадувањето често вклучуваат барање за оцена на влијанието врз животната средина (ОВЖС). ОВЖС е проценка на еколошките последици од план, политика, програма или проект, пред одлуката да се продолжи со предложената акција. Режимите за ОВЖС обично се активираат пред да се преземат одредени наведени активности за кои е потребна еколошка дозвола. ОВЖС овозможуваат следење, контролира и управување, како и разгледување на клучните фактори како што се климатските промени и биодиверзитетот. Сеопфатен режим на ОВЖС опфаќа обемно обезбедување за учество на јавноста во текот на целиот процес.

Стратешката оцена на животната средина (СОЖС) е уште една важна алатка за проценка на влијанијата од развојот, во овој случај, обезбедување стратешка анализа преку формализиран, систематски и сеопфатен процес на идентификување и оценување на последиците од животната средина од предложените политики, планови или програми. СОЖС може да се примени на цел сектор (како што е националната политика за енергија на пример) или на географска област (на пример, во контекст на план за регионален развој).

Главната разлика е во тоа што ОВЖС се преземаат на ниво на проект, додека Стратешките оценки за животната средина (СОЖС) се преземаат на стратешко ниво.

Со оглед на тоа што оваа постапка функционира релативно успешно во нашиот систем на планирање, единствена препорака е неговото пресликување во новата регулатива (новиот закон за просторно планирање).

9.7. Економски и пазарни стимулации

За постигнувањето на целите и задачите на биолошката разновидност утврдени во просторни планови може да се користат иновативни економски и пазарни стимулации.

Од друга страна, даночните придобивки и давачки може да се користат за поттикнување или обесхрабрување на одредени однесувања при користењето на земјиштето. Стратешки наметнатите трошоци можат да ги одвратат негативните однесувања, како што е урбаното ширење, истовремено создавајќи извор на владини приходи за финансирање на други програми поврзани со биолошката разновидност и со справувањето со климатските промени.

Ангажирањето на локалните сопственици на земјиште и носителите на права во зачувување и одржливо користење на ресурсите, може да помогне за да се надминат ограничувањата на владините капацитети во спроведувањето, да се зголеми јавното образование и да се обезбеди постојана егзистенција на одредени видови и живеалишта. Средствата од давачките за еколошките услуги може да се користат за промовирање на одредени мерки за зачувување кои помагаат да се поддржат потребните екосистемски услуги за јавноста, на пример, заштитата на сливовите за контрола на поплави и одржување на снабдувањето со вода.

Опции за стимулации за промовирање на зачувување со постојните и идните практики:

а) Обезбедување придобивки од данокот на имот и данокот на доход за сопствениците на земјиштето кои ги зачувуваат своите имоти или управуваат со своите ресурси, на начин што помага да се постигнат позитивни резултати во справување со климатските промени или целите на биодиверзитетот, вклучително и издржливоста на екосистемите. Примерите може да вклучуваат сопственици на земјиште означено како заштитено подрачје, сопственици на земјиште кое нуди значајни еколошки услуги, како што се секвестрација на јаглерод, отпорност на екосистемот или филтрација на вода и земјопоседници кои се согласуваат да помогнат во имплементацијата на стратегиите за биолошка разновидност преку планови за управување со нивните имоти.

в) Иницирање програми за „Плаќање за екосистемски услуги“ (ПЕУ). ПЕУ е релативно нова економска алатка која добива поголемо внимание за промовирање на доброволни акции за зачувување и е договорна спогодба со која јавните власти или приватните засегнати страни им обезбедуваат на сопствениците на земјиштето плаќања за специфични екосистемски услуги (на пример: заштита на сливот за одржување на снабдувањето со вода).

9.8. Надоместување за биолошката разновидност

Надоместувањето на биолошката разновидност е поттикнувачка мерка со која се дозволува уништување на одредени видови живеалишта или екосистеми со компензација на еквивалентен простор за еквивалентни еколошки цели на друго место. Оваа алатка создава пазарен систем за зачувување кој обезбедува флексибилност за планерите, а има за цел да се спречи загубата на видови или живеалишта.

Овој принцип на компензација треба да се користи само како последно средство, откако ќе се преземат првични чекори за да се измени предлогот за развој на локацијата, со цел да се избегнат или ублажат влијанијата на зачувување. Вистински исход „без нето загуба“ ретко се постигнува во пракса поради уникатните еколошки карактеристики на секоја природна област кои не можат директно да се заменат.

9.9. Заштитени подрачја и ознаки

Означените заштитени подрачја се области кои добиваат зголемена заштита поради нивните признати природни, еколошки или културни вредности. Упатствата на IUCN ги дефинираат заштитените подрачја што ги исполнуваат меѓународните стандарди за вклучување во Листата на заштитени подрачја на ОН, а исто така дефинираат и даваат насоки за шесте категории на управување што се претвораат во цели за заштита од строга заштита до повеќекратна употреба (Dudley, 2008/2013). Заштитените подрачја, особено оние што ја исполнуваат дефиницијата на IUCN, се од витално значење за зачувување на биолошката разновидност и се признати на меѓународно ниво како алатка за прва линија за борба против загубата на биодиверзитетот (Lausche, 2011).

Експанзивната мрежа на формални заштитени области, тампон зони, еколошки коридори и други области за поврзување, помагаат во градење на отпорност на екосистемите и овозможуваат, доколку се управува правилно, да се ублажат климатските промени преку секвестрација на јаглерод и да им се помогне на видовите и екосистемите да се прилагодат на климатските промени, а помеѓу другите исходи да помогнат и во подобрувањето на задржување на водата и контрола на поплавите.

За одржување и проширување на заштитените подрачја се практикува :

а) Проширување на мрежите на заштитени подрачја преку употреба на законски ознаки и заштита, воспоставување мрежа на зелени и отворени природни или полуприродни простори за поддршка на поврзаноста со биодиверзитетот, зачувување на природните ресурси и заштита на екосистемите.

б) Основни ознаки за заштитени подрачја по јасни критериуми, согласно упатствата на IUCN за категории за управување со заштитени подрачја.

в) Почитување на заштитните закони и прописи во врска со заштитените подрачја и зачувувањето на природата. Во други области со еколошки вредности, каде што може да се одобри користење, треба да се воспостави јасна хиерархија на користење (прв приоритет да се даде на дивниот свет, растенијата и заштитата на живеалиштата, втор приоритет на рекреативната употреба зависна од дивниот свет, а трет приоритет на компатибилната комерцијална употреба, итн.). Генерално треба да се забрани комерцијален развој и сообраќај.

г) Воспоставување тампон зони и области за поврзување за да се минимизираат или елиминираат негативните влијанија врз специфични заштитени подрачја и да се поддржи движењето на видовите и просторните елементи на екосистемите во водена и копнена средина. Тампон зоните се поставуваат надвор од формалните зони за да се обезбедат преодни области околу формалните основни области кои ќе послужат како заштитни појаси и како области за поврзување на потребните видови и процеси на екосистеми, кои не се способни да преживеат само на просторот во определените заштитени подрачја. Овие зони ги заштитуваат заштитените области од соседните индустриски, земјоделски и други активности.

д) Сите заштитени и други области за заштита, треба да имаат одобрени планови за управување кои исто така ги интегрираат аспектите на климатските промени за да ја зголемат отпорноста на видовите и екосистемите.

е) Примена на можностите за ко-управување или локално управување со земјиштето означено како формално заштитено подрачје. Опциите може да вклучуваат коуправување или единствено управување со такви области од локални заедници, асоцијации, невладини организации, приватни лица или корпорации.

9.10. Задолжително стекнување

Меѓу правото и алатките за политика достапни во повеќето земји е опцијата за задолжително стекнување на правата на земјиштето или ресурсите за кои станува збор. Ова може да биде единствената опција во случаи кога областа е критична за спроведување на одредени стратегии за зачувување или обновување на ресурсите за потребите на биолошката разновидност или климатските промени. Суштински елементи за ефикасно функционирање се транспарентноста, јасната дефиниција за „јавен интерес“ и правична шема за компензација. Треба да се напомене дека ова вообичаено не е најпосакувана опција за владите, туку се користи само како последно средство, бидејќи може да предизвика политички и социјални реакции.

Дејствија што го поддржуваат задолжителното стекнување на имот:

а) Оваа алатка може да се користи за стекнување на заштитени подрачја, природни коридори и области клучни за одржување на основните еколошки процеси, за да се обезбедат потребните екосистемски услуги за луѓето. Сите процеси кои вклучуваат задолжително стекнување мора да се започнат со примена на бесплатна, претходна и информирана согласност и почитување на основните човекови права. Секој предложен процес на преместување мора да се придржува кон меѓународните стандарди за човекови права, почитувајќи ги правата и ублажувајќи ги и/или компензирајќи ги сите негативни материјални и нематеријални влијанија.

б) Владата може да намени приватно земјиште за јавни цели - како што се транспорт, инфраструктура, зелена површина, услуги за вода, заштита од поплави и зачувување на почвата, кога тоа е оправдано со јавен интерес. Зачувувањето и обновувањето на земјиштето, екосистемите и видовите со висока еколошка вредност, спаѓаат во дефиницијата за „јавен интерес“.

Особено е значајно да се користат јасни и транспарентни критериуми за дефинирање на условите, под кои сопственикот на имотот има право на надомест како резултат на владините дејствија, за ограничување на користењето или за целосна експропријација на земјиштето. Потенцијално право на надомест може да се однесува на следните околности:

- (i) Кога постои целосна експропријација на приватната сопственост;
- (ii) Кога од сопствениците на приватни имоти се бара да го отворат својот имот за јавна употреба;
- (iii) Кога се воведени прописи со кои на сопственикот на земјиштето му се одземаат правата за било какво економско користење на неговиот имот.

10. Придобивки од интегрираното планирање

Интегрираното планирање кое го вклучува зачувувањето на биодиверзитетот и просторните потреби на природните системи и видови за адаптација и ублажување на климатските промени и мерки за изградба на еколошки отпорни екосистеми, продуцира бројни придобивки:

10.1. За биолошката разновидност и отпорноста на екосистемите:

- Усогласување со меѓународното, регионалното и националното право и политика за климатските промени и биодиверзитетот и зајакнување на соработката со меѓународните организации и соседните држави,
- Обезбедување отпорност на ризиците од климатските промени,
- Адресирање и поддршка на екосистемските услуги,
- Поттикнување на долгорочни стратегии за идно управување и координација на растот и инвестициите,
- Обезбедување просторна димензија за подобра интеграција во секторските планови и активности (хоризонтална координација), особено со оние коишто имаат значителни просторни импликации (транспорт, земјоделство, еколошки политики),
- Зајакнување на врските и координација на сите нивоа на власта (вертикална координација), користејќи принципи на супсидијарност (давање одговорност за управување на институциите најблиску до ресурсите) и реципроцитет (меѓусебно признавање на привилегиите помеѓу нивоата на власт),
- Подобрување на ангажманот на засегнатите страни и јавноста, особено на локално ниво,
- Промовирање рамномерен одржлив развој и
- Обезбедување алатки за решавање на несогласувањата (конфликтите) околу развојот.

10.2. За унапредување на стратешките цели на CBD

Биодиверзитетот нуди и важни директни и индиректни придобивки за луѓето и природата преку биолошките производи и екосистемските услуги. Работејќи во партнерство со релевантни сектори како што се вода, инфраструктура и развој, просторните планери можат да играат витална улога во овозможувањето заштита на критичните живеалишта на видовите, екосистемите и потребите за поврзување, користејќи некои од постоечките алатки, како што се Стратешка оценка на животната средина (СОЖС), Оценка на влијанието врз животната средина (ОВЖС) и други соодветни проценки. Овие мерки, меѓу другите, ги унапредуваат стратешките цели на CBD.

Просторното планирање се залага за одржување на квалитетот на земјиштето, воздухот и водата, со што значително придонесува за квалитетот на животот, здравјето и благосостојбата на луѓето.

Просторното планирање исто така мора да се занимава со повторно воспоставување и зачувување на екосистемите, вклучително и еколошки мрежи, како и да ги земе во предвид потребите за поврзување на заштитените области и видови.

10.3. За градење еластичност и адаптација кон климатските промени

Клучна придобивка од модерното планирање на просторот се мерките за градење на отпорност кон климатските промени. Тоа може да се постигне преку мерки за заштита на биолошката разновидност и планирање и управување со конзервација, мерки за контрола на негативните влијанија од човековите активности и мерки за заштита на областите од идно значење за биодиверзитетот и екосистемите и за прилагодување на климатските промени.

Просторното планирање што ги зачувува природните копнени и водни екосистеми и ги обновува деградираните екосистеми (вклучително и генетската разновидност на видовите) е од суштинско значење за севкупните цели на UNFCCC, бидејќи екосистемите играат клучна улога во глобалниот циклус на јаглерод и во прилагодувањето на климатските промени, истовремено обезбедувајќи широк спектар на екосистемски услуги кои се од суштинско значење за постигнување на целите на ОН за одржлив развој (CBD, 2009, стр. 8–12.).

Интегрираното просторно планирање, исто така, може да ги идентификува приоритетните и ранливи области на кои им се потребни специфични акциони планови за адаптација на климатските промени и отпорност на екосистемите. Интегрирањето на адаптивното планирање за климатските промени во постојните практики, вклучително и целокупното планирање на просторот и вклучувањето на сите интереси и нивоа на управување, придонесува за соработка и усогласување на процесите на донесување одлуки. Локалните и традиционални системи и практики на знаење се главен ресурс за прилагодување кон климатските промени, но тие не се вградени во плановите за адаптација. Интегрирањето на таквите форми на знаење со постојните практики ја зголемува ефикасноста на адаптацијата (IPCC, 2014, стр.19).

Конечно, пристапите и целите на интегрирано просторно планирање го олеснуваат ублажувањето и адаптацијата на климатските промени и предлагаат акции со двојна корист. Користејќи пристап на екосистемот, просторните планови можат да помогнат во идниот развој на урбаните и периурбаните области, деградираните области и неразвиените области или специфичните намени на земјиштето, за да се унапреди секвестрацијата на јаглеродот. Ова може да вклучи примена на специјална зелена или зелено-сина инфраструктура за урбани или рурални области. На подрачјата кои бараат посебни адаптации за климатските промени заради тековните или предвидените негативни влијанија (на пример: поплави од екстремни дождови, пораст на нивото на морето, суша, промена на вегетацијата или комбинација од овие влијанија), може да им се дадат опции за мерки за адаптација, кои исто така го унапредуваат ублажувањето (нова земјишна покривка, густаца од тревы, итн.).

10.4. За интеграција на планови за заштита и други секторски планови

Интеграцијата и усогласувањето на овие планови и политики ги зајакнува заедничките цели, ги намалува конфликтите, обезбедува порационално користење на постојните ресурси и ги унапредува напорите за одржлив развој. За зачувување и заштита на биолошката разновидност неопходно е постоење на информации за тоа кои аспекти од другите области на планирање ќе влијаат врз биодиверзитетот за да се идентификуват мерките кои треба да се пресликаат соодветно во тие планови, за што е неопходна соработка помеѓу сите надлежни субјекти. Овие потреби се опфатени со т.н. „Други ефективни мерки засновани на заштита“, дефинирани од IUCN, за задоволување на целта Аичи 11. „Области за зачувување на поврзаноста“ е уште еден нов концепт за заштита кој се развива од страна на IUCN, за да ги одразува посебните просторни области што ги задоволуваат потребите за поврзување на биодиверзитетот, екосистемите и еволуцијата на видовите.

10.5. За заштита на поврзаноста на видовите и екосистемите

Интегрираното планирање на просторот може да ги препознае и интегрира потребите за зачувување на поврзаноста на вредните видови и екосистеми во земјите и помеѓу нив. Ова се простори кои можеби веќе не се во формалниот систем на заштитени подрачја, но сепак бараат посебни заштитни мерки за управување за да обезбедат функции за поврзување.

Покрај тоа, суштинска улога на просторно планирање е да се идентификуваат потенцијалните коридори и промените во опсегот на видовите поради климатските промени и во хоризонталниот и во вертикалниот простор. Ова може да вклучува фрагментирани области на кои им е потребна реставрација за потребите за поврзување. Оваа информација е особено важна за координација на политиките и операциите, со цел да се минимизираат понатамошните штети и да се вклучат потребните акции за обновување во идните планови и буџети.

За да се процени вредноста на одреден простор за цели на поврзување, практичарите за заштита на IUCN работат со четири главни типа на поврзување: поврзаност на пределите, поврзаност на хабитатите (помеѓу фрагментирани живеалишта), еколошка поврзаност (поврзаност на еколошките процеси) и поврзаност на еволутивните процеси (генетска диференцијација и еволутивна диверзификација на популациите).

10.6. Имплементација

Законската рамка не е секогаш доволна за успешно планирање на просторот или постигнување на целите на климатските промени и биодиверзитетот. Неопходни се ефективни стратегии за имплементација. Приоритет во планирањето треба да имаат решенијата кои се реални, влијателни и усогласени со локалните интереси и капацитети, за да се максимизира успехот во имплементацијата. Исто така, треба да се обезбедат детални едукации, насоки и обуки и за надлежните органи, но и за јавноста, за да се обезбеди правилно и ефикасно спроведување на политиките на терен.

Опции за акција за зајакнување на имплементацијата:

а) Приоритет на стратегиите што вклучуваат синергија со други цели (на пример: квалитетот на воздухот, квалитетот на водата, сообраќајниот метеж, здравјето на луѓето).

б) Идентификување локално соодветно дејство. Имајќи во предвид дека просторниот план се спроведува на пониските нивоа на власт (локално ниво), важно е стратегиите да се во согласност со локалните приоритети и капацитети.

в) За имплементација на планот треба да се обезбеди соодветен буџет, а дел од буџетот треба да се издвои за постигнување на поврзаните цели.

г) Теренски активности, обука и финансирање на локалните власти се неопходни чекори за да се овозможи имплементација на планските решенија и препораки. За таа цел треба да се развијат упатства, да се изврши техничка обука, да се подготват промотивни материјали, алатки за визуелизација и интерактивни веб-алатки.

д) Одржување на обуки и дистрибуција на информации до сите учесници во процесот на планирање на просторот (сопственици на земјиште, носители на права на ресурси, инвеститори, групи за заштита). Подигнување на јавната свест за придобивките од биодиверзитетот.

10.7. Мониторинг, известување и евалуација

За ефективна имплементација, просторните планови треба да бидат врзани во рамка на резултати. Рамката базирана на резултати ги поставува очекувањата за планирање, ги принудува властите да дефинираат „успех“ и следи дали, и како, планирањето го постигнува тој успех.

Акции за поддршка на мониторинг, известување и евалуација:

а) Воспоставување шема за управување со перформанси и пропишување индикатори и цели за проценка на усогласеноста со секое ниво на развојните приоритети;

б) Поставување специфични и мерливи цели поврзани со биолошката разновидност. Прегледување, проценка и потенцијално зголемување на целите за време на секој преглед на просторниот план;

в) Вклучување квантитативни и квалитативни индикатори поврзани со биолошката разновидност и климатските промени, во рамките за следење на спроведувањето на просторни планови, селектирање на индикаторите применливи на локално и прилагодливи на повисоко ниво;

г) Континуирано следење на имплементацијата на планот. Создавање на регионален или национален систем за континуиран просторен мониторинг. Вградување на резултатите од мониторингот во процесот на ревизија/измена на плановите. Известување за показателите на успешност, на пример на секои 3-5 години. Органот надлежен за развој и имплементација на просторни планови треба да подготвува редовни извештаи со детали за статусот на имплементација на планот, ефикасноста на просторните планови и усогласеноста на планот со реалните случувања во просторот и

д) Предвидување на редовни прегледи/ревизии на просторни планови. Следење на индикаторите за изведба, за да се ревидираат целите на планот по потреба.

10.8. Усогласеност и спроведување

Политиките и плановите што вклучуваат климатски промени и заштита на биолошката разновидност се одлични први чекори, но потребни се силни механизми за спроведување и усогласеност, за да се осигура дека целите на високо ниво се преточуваат во локална акција. Законските барања и финансиските стимулации може да помогнат да се мотивира однесувањето на јавноста. Образовните програми за локалните заедници, особено спроведени од доверливи локални лидери и експерти, можат да помогнат да се пренесат придобивките од политиките и плановите за секој поединец и да се промовира само-усогласеност и само-спроведување.

Акција за унапредување на усогласеноста:

а) Пренесување на одговорноста за спроведување на планот на локално ниво и зајакнување на локалните капацитети преку организирање на обуки;

б) Усогласување со постапките за спроведување на планска документација од пониско ниво (локалните самоуправи да не одобруваат проекти што не се во согласност со просторните планови);

в) Учество на државното финансирање или меѓународна помош за вклучување на климатските промени и биодиверзитетот во долгорочни проекти за планирање и развој;

г) Овозможување на надлежните органи за спроведување на плановите, локалните власти, НВО и граѓаните да поведат извршни дејствија против субјектите кои ги прекршиле одредбите на просторните планови;

д) Дестимулации, вклучително и законски санкции за прекршување на правилата и процедурите за планирање. Органите за планирање треба да бидат овластени да преземаат административни мерки, како што се: прекин на активноста, задржување или поништување на

дозволи или лиценци за активности што не се во согласност со просторните планови. Административните казни се исто така можни, но помалку посакувани, со оглед на потенцијалот за корупција;

ѓ) Да се предвидат (во новиот закон) нови прекршочни и казнени одредби за прекршување на просторниот план, кои повеќе се во согласност со целите на просторот, вклучувајќи одредби за санација на животната средина, наредби за обнова на земјиштето/водите и услуга за заедницата;

е) Креирање на централен регистар на прекршители и

ж) Поттикнување на усогласеност со плановите преку поедноставени административни процедури и стимулации. Поедноставување на административните процедури и намалување на бирократијата за да се олесни почитувањето на овие препораки.

11. Заклучок/Клучни пораки

Врз основа на презентираниите анализи може да се заклучи дека во повеќе земји постојат различни пристапи за зајакнување на планирањето со цел да биде поинтегрирано, сеопфатно и долгорочно. Исто така се сугерираат и применуваат низа регулаторни и стимулативни инструменти достапни во повеќето правни системи, кои може да обезбедат поефикасно интегрирање на биодиверзитетот и екосистемските услуги во просторното планирање.

Пристапите се разликуваат и не може да се избере единствен најдобар пристап за зајакнување на планирањето на јавниот сектор. Постојат различни можности и опции, со различно ниво на важност и изводливост. Но она што е заедничко за сите пристапи е:

- Неопходноста од воспоставување и/или зајакнување на обврзувачкиот карактер на планот и планските решенија, што може да се обезбеди само доколку плановите имаат соодветна правна основа и
- Интеграција на правото и политиката.

Обврзувачкиот карактер на планот и планирањето како процес, се обезбедува само доколку и планот и планирањето добијат соодветна правна основа. Планирањето како дејност од највисок јавен интерес и планот (просторен) како долгорочен, развоен и стратешки документ, мора да бидат регулирани со соодветни правни акти (законски и подзаконски).

Интеграцијата на правото и политиката е едно од најтешките прашања за решавање, од една страна, а клучно за обезбедување на ефикасно, ефективно и спроведливо планирање од друга страна. Некоординирани или спротивставени секторски политики, може да продуцираат конфликти и контраефекти од планирањето. Корисна институционална техника за меѓусекторска координација е да се овласти водечка агенција од постојните институции или да се создаде нов механизам за координација со претставници од клучните сектори и вклучените владини нивоа во планирањето.

Современото планирање на просторот обезбедува важни директни и индиректни придобивки за зачувување на биолошката разновидност преку мерки што ги штитат вредностите на биодиверзитетот и екосистемските услуги. Работејќи во партнерство со релевантни сектори, како што се вода, инфраструктура и транспорт, просторните планери играат витална улога во овозможувањето долгорочна заштита на критичните живеалишта на видовите, екосистемите и потребите за поврзување, за да ги унапредат стратешките цели на CBD. Клучна придобивка од модерното планирање на просторот е во креирање на плански решенија, со кои се постигнува градење на отпорност на климатските промени и одржување на човековата благосостојба. Исто така, планирањето на просторот овозможува интеграција на плановите за заштита и други секторски планови.

- Просторното планирање, засновано на системскиот пристап, е единствен инструмент за интегрирање и балансирање на разновидни интереси и политики во просторни стратегии за развој на градовите, пределите или регионите (Grêt-Regamey, Altwegg, Sirén, van Strien, & Weibel, 2017). Урбанистичкото планирање, како дел од просторното планирање, има потенцијал да обезбеди заштита на биолошката разновидност и испорака на екосистемски услуги за подобрување на квалитетот на животот (Gómez-Baggethun & Barton, 2013, Niemelä et al., 2010).
- Просторното планирање помага да се идентификуваат компромисите помеѓу целите на политиката за зачувување на биолошката разновидност и за обезбедување на екосистемски услуги од една страна и конфликтни цели и дејствијата на економските и останатите сектори на политиката од друга страна (Geneletti, 2011; Helming, Diehl, Geneletti, & Wiggering, 2013).
- Просторното планирање применува инструменти како што се Стратегиска оценка на животната средина (СОЖС/ЕИА) на планови и програми или Оценка на влијанијата врз животната средина

(ОВЖС/SEA) на ниво на проект, за да се избегнат негативните влијанија и да се предложат мерки за ублажување (Partidario & Gomes, 2013).

- Планирањето може да придонесе за зајакнување на свеста за значењето на природата кај граѓаните, да го олесни учеството на јавноста, да го подобри однесувањето и управувањето со животната средина (Beatley, 2011), особено ако концептот за екосистемски услуги се применува во планирањето како крајна цел, на која можат да се поврзат различни засегнати страни (Opdam, Albert, Fürst, Grêt-Regamey, Kleemann, Parker, La Rosa, Schmidt, Villamor Grace, & Walz, 2015; Spyra et al., 2019).
- Правните и регулаторните инструменти кои се дел од просторното планирање, служат како столб на испреплетените политики кои можат да ја олеснат ефективната распределба на ресурсите за заштита и зајакнување на биодиверзитетот и екосистемските услуги (Schröter-Schlaack & Blumentrath, 2011; Hansjürgens et al., 2011).
- Просторното планирање може да помогне во идентификувањето на областите погодни за инвестирање во агроеколошки мерки, да се специфицираат барањата за управување, со цел да се заштитат видовите или да се обезбеди испорака на екосистемски услуги (Galler et al., 2015; Sverdrup-Thygeson et al., 2014; Uthes, Matzdorf, Müller, & Kaechele, 2010).

Интегрираното просторно планирање обезбедува сеопфатна рамка за планирање за сите сектори и нивоа (од национално до локално), со потенцијал да ги интегрира урбаните и руралните подрачја, како и копнените и водни области за посебна употреба (на пример: заштитени области, области за заштита, еколошки мрежи, области за заштита на крајбрежјето и сливот, одржливо земјоделство и одржливо стопанисување со шуми).

Просторните планови се значајни за привлекување на инвестиции во проекти за одржлив развој.

Многу политики (на пример: Aichi Target, SDGs, специфични обврски од Конвенциите) веќе постојат во повеќето земји за поддршка на акции за зајакнување на инструментите за интегрирано планирање. Секако дека има и регулаторни и стимулативни инструменти кои веќе постојат во повеќето правни системи (во нашиот случај ОВЖС и СОЖС). Тие можат да се користат директно или индиректно за зајакнување на просторното планирање на јавниот сектор. За почеток, треба да се користат постојните мерки, инструменти и алатки, бидејќи формалниот процес за изменување или донесување на нов закон и политика вообичаено трае, и со текот на времето економските, еколошките и политичките опции може да се намалат.

Вистинските стимулации, вклучително и фискалните стимулации, заедно со широк спектар на политики, треба да се користат за поддршка на промените во постојните практики за да бидат почувствителни на животната средина и да се олесни поддршката на засегнатите страни за ограничувањата и условите што можат да се наметнат на нивните земјишта или ресурси.

Сите нивоа на влада, од национално до локално, мора да соработуваат и да се координираат за да се постигнат целите за одржлив развој. Денес, политиките за просторно планирање и користење на земјиштето често се координираат во некои области како што е животната средина, транспортот и домувањето, но не и во други, како што се надворешните работи, одбраната или финансиите. Во иднина, оваа координација ќе треба да стане посистематска и да ги вклучи сите релевантни министерства или одделенија, вклучувајќи го и Министерството за финансии.

Во користењето на земјиштето и другите ресурси многу често се јавуваат интереси на различни корисници кои може да се и спротивставени, што создава конфликти. Една од алатките за надминување на конфликтите е обезбедување учество на засегнатите страни врз основа на фер, информирани и отворени преговори и балансирање на јавните и приватните интереси.

За успешно вклучување на јавноста во целиот процес на планирање треба да се развијат ефикасни инструменти и механизми кои ќе гарантираат рамноправно, фер и демократско учество на сите засегнати страни. Особено внимание треба да се посвети на вклучување на руралните области, неразвиените подрачја и маргинализираните заедници. Исто така, значајно е обезбедувањето на рано учество, односно вклучување на јавноста уште во раната фаза на подготовка на планот, кога има простор да се изберат алтернативни решенија.

Координацијата и балансирањето на јавните и приватните интереси се клучни за ефективно планирање на просторот за да се обезбедат ефикасни модели на просторен развој и економски придобивки за сите.

Интеграцијата на плановите за заштита во просторни планови е од суштинско значење за процесот на планирање кој ги вклучува целите за заштита на биолошката разновидност, како дел од планот. Различните сектори (енергија, рударство, земјоделство, рибарство, урбанизација, здравство, домување, трговија, транспорт) имаат одговорности поврзани со просторот и барања за планирање кои вклучуваат елементи кои директно или индиректно влијаат врз биодиверзитетот и екосистемите на различни нивоа. Тие планови се генерирани од сектори водени од различни министерства или одделенија. Интеграцијата и усогласувањето помеѓу различните сектори ги зајакнува заедничките цели, ги намалува конфликтите и обезбедува поефикасно користење на постојните ресурси и унапредување на напорите за одржлив развој.

Интегрираното просторно планирање мора да вклучува сценарија за предвидени влијанија на глобалната промена, локално и национално, особено за климатските промени. Планот треба да биде флексибилен за приспособување на сценаријата базирани на нови информации, а притоа потребно е да се избегнат колку што е можно повеќе штети врз животната средина, а да се унапредат целите за биодиверзитет и за градење на отпорност на екосистемите.

Крајната цел е да се користи интегрирано планирање и управување со просторот, во координација со другите политики, економски и социјални алатки, за да се спречи континуираната загуба на глобалната, транснационалната и националната биолошка разновидност, да се ублажат климатските промени и да се подобри знаењето и капацитетот за разбирање на потребите за адаптација на видовите и екосистемите. Овие придобивки се можни само со користење на најдобрата достапна наука и технологија, обезбедување на значајно учество на јавноста и комуникација на засегнатите страни.

Процесот на интеграцијата на биодиверзитетот во просторното планирање во нашата држава е идентичен за сите области кои ги разработува планот и произлегува од методологијата за изработка на просторните планови. Тоа подразбира изготвување на посебна секторска студија/елaborат за секоја област. Изборот на изработувач на студијата се реализира низ транспарентна постапка за јавна набавка, согласно Законот за јавни набавки. Критериумите за избор и условите кои треба да ги исполнува изработувачот се прецизираат во тендерската документација. Кога се работи за интелектуална услуга од највисок јавен интерес, се поставуваат строги и научни критериуми за избор на најповолен изведувач. Тоа се стручни и научни институции или тимови од реномирани и докажани експерти со референци во областите за кои се спроведува постапката.

Интеграцијата на секторските студии, во нацрт и предлог просторниот план е задача на интердисциплинарен тим од експерти, членови и консултантни на работниот тим за изготвување на просторниот план. Тоа гарантира интегрирање на суштинските определби, насоки, решенија и заштитни мерки, од секторската студија за биолошка разновидност во просторниот план на највисоко, стручно и научно ниво. Во однос на климатските промени, како релативно нова појава со силни реперкусии во речиси сите сегменти на општествениот развој, со новата Методологија за изработка на просторниот план, посебно се потенцира сериозноста од овие појави и потребата од

дефинирање на конкретни мерки за адаптација и ублажување, посочени одделно за секоја од областите (земјоделство, шумарство, туризам и др.) кои се разработени со планот кои трпат влијанија од климатските промени

Процесот на заштита на биодиверзитетот и справување со климатските промени во нашата држава е одговорност на централно ниво. Одговорностите на локалната власт во овој домен се во рамките на донесување на планска документација од пониско ниво, низ одговорноста за почитување на планските одредби од просторниот план. Што се однесува до процесите за заштита, валоризација, ревалоризација, прогласување и репрогласување на заштитени подрачја, тие се исклучиво во рамките на надлежностите на институциите на централната власт. Последните години се забележува сè поприсутно влијание на невладиниот сектор, низ иницијативи, реакции на одредени постапки, но и решенија и предлози за подобрување.

Бројните примери во меѓународната теорија и пракса јасно ја посочуваат улогата на интегрираното просторно планирање и просторниот план, како врвен стратешки документ со правна основа и обврзувачки карактер, во обезбедувањето интегрирана и сеопфатна заштита на природата и биодиверзитетот и вклучување на екосистемските услуги.

ППРМ ги дефинира генералните мерки за заштита на највисоко ниво, кои подетално се разработуваат низ регионалните просторни планови, како негова директна разработка и спроведување.

Актуелната регулатива за заштита на природата во нашата земја предвидува обврска за изработка на просторен план само за заштитени подрачја од највисока категорија (национални паркови). За останатите категории на заштитени подрачја не се предвидува изработка на просторен план, иако со Законот за просторно и урбанистичко планирање (вон сила) таква можност постои со изработка на просторни планови за подрачја од јавен интерес, кои ги опфаќаат и другите категории заштитени подрачја. Оваа можност досега не се практикуваше, иако во процедурата за интегрална заштита на специфични и особено чувствителни подрачја во кои се преплетуваат закани од различна природа, просторниот план се повеќе се наметнува како потреба и можност за обезбедување интегрална заштита (Водно, еколошки мрежи и коридори и сл.).

Оттука произлегува и нискиот степен на реализација на планските определби и особено непочитувањето и отстапувањето од планските решенија зацртани со просторниот план, нотирани во сите Годишни извештаи за спроведување на „Просторниот план на Република Македонија“, од неговото донесување во 2004 год., до 2020 год., која претставува граница на планскиот хоризонт.

Заштитата на подрачјата од пониските категории, согласно регулативата за заштита на природата, се уредува со донесување на Планови за управување. Неусогласеноста на регулативата за просторно планирање со регулативата за заштита на природата и отсуство на јасни и прецизни одредби за тоа кога и на кој начин Плановите за управување се усогласуваат со Просторниот план, во праксата често доведува и до застој во постапката на донесување на просторни планови (НП Пелистер, НП Галичица, НП Маврово), како и до многу отворени прашања во постапката на прогласување на заштитени подрачја од пониска категорија.

Во моментов кога се отпочнува изработка на нов Просторен план на Република Северна Македонија и претстои донесување на нов Закон за просторно планирање, постојат одлични можности за регулирање на оваа двосмисленост и утврдување на јасни обврски, мерки и критериуми за заштита на подрачјата од сите категории преку изработка на просторни планови. Со овие плански документи се утврдуваат долгорочните мерки за заштита, кои, по донесувањето на Планот низ демократска и транспарентна постапка добиваат карактер на законски одредби за имплементирање во планови за управување со заштитените подрачја како краткорочни оперативни документи кои ги донесува субјектот задолжен за управување со заштитеното подрачје.

12. ПРЕПОРАКИ

За постигнување на поголема целисходност во интегрирањето на биолошката разновидност и климатските промени во просторните планови, од која ќе произлезе и повисок степен на реализација на планските решенија, може да се интервенира на различни начини, во различни фази од планот и во различни сектори. Овие предлози може да се сублимираат низ следните препораки:

На ниво на регулатива:

1. Ургентно донесување на закон за просторно планирање со кој просторниот план ќе има законска основа и обврзувачки карактер,
2. Изготвување и донесување на подзаконски акти, правилници и упатства за одделни сегменти од процесот за кои има потреба од доразработка (спроведување на планот, евалуација, мониторинг, известување и сл.)
3. Усогласување со останата регулатива која на директен или индиректен начин влијае врз планирањето и особено врз имплементацијата на планот.
4. Усогласување со актуелната регулатива за заштита на природата во насока на обезбедување интегрална заштита и интегрирање на биодиверзитетот и екосистемските услуги
5. Предвидување на санкции за непочитување на законските одредби кои се однесуваат на изработка, донесување и доследно спроведување на планските решенија,

На ниво на планирање:

1. Креирање на пофлексибилни планови, со можност за избор на алтернативи и прилагодување,
2. Утврдување на јасни, мерливи, остварливи и применливи индикатори за следење на спроведувањето на планот во областа на заштита на биодиверзитетот, екосистемите и справување со климатските промени,
3. Предвидување (со законот и планот) на можности за континуирано ажурирање и измени на планот, заради усогласување со редовните, а особено со непредвидливите промените во просторот (во прв ред климатските),
4. Градење и континуирано ажурирање на базата на податоци со јасни одговорности (на законско ниво) и обврски на сите сопственици на релевантни податоци и
5. Обезбедување буџет за оформување, одржување и ажурирање на базата на податоци.

На ниво на имплементација:

1. Утврдување (со законот) на одговорности за неисполнување на роковите за имплементација на и доследно спроведување на планските решенија,
2. Јакнење на капацитетот на државните институции за поинтензиво и подоследно спроведување на планските решенија од делокругот на заштита на биодиверзитетот и справување со климатските промени,
3. Јакнење на капацитетот на локалната власт за спроведување на планските решенија од највисоко ниво низ локалните надлежности,
4. Јакнење на свеста за значењето на природата, биолошката разновидност и екосистемските услуги кај граѓаните,
5. Охрабрување на локалната администрација, граѓанските здруженија и невладиниот сектор за проактивно учество во процесот на изработка, донесување и особено во имплементацијата на плановите,
6. Континуирана едукација и обуки на сите засегнати страни и
7. Континуиран мониторинг и евалуација на реализација на планските одредби насочени кон заштита на биодиверзитетот, интегрирање на екосистемските услуги и справување со климатските промени.

13. Користена литература

- [1]. Јавно претпријатие за просторни и урбанистички планови (2004): „Просторен план на Република Македонија“ 2004-2020
- [2]. Министерство за животна средина, Завод за заштита на природата – Скопје (1998 г.) Секторска студија „Заштита на природно наследство“ (ППРМ)
- [3]. Закон за урбанистичко планирање (Сл. весник на РСМ 32/20
- [4]. Закон за просторно и урбанистичко планирање (Сл весник на РМ број 199/14, 44/15, 193/15, 31/16, 163/16, 64/18 и 168/18 -вон сила)
- [5]. Закон за спроведување на Просторниот план на Република Македонија (Сл. весник на РМ бр.39/04
- [6]. Агенција за планирање на просторот (2020): Просторен план на Република Северна Македонија - Методологија за изработка на просторни планови
- [7]. Allmendinger, P. and G. Haughton (2009). ‘Commentary: Critical reflections on spatial planning’. *Environment and Planning A* 41:2544–2849.
- [8]. Allmendinger, P. and G. Haughton (2010). ‘Spatial Planning, Devolution, and New Planning Spaces’. *Environment and Planning C: Politics and Space* 28(5):803–818. Available at: <https://doi.org/10.1068/c09163>.
- [9]. Beatley, T. (2011). *Biophilic cities integrating nature into urban design and planning*. Washington, Covelo, London: Island Press.
- [10]. Convention on Biological Diversity (CBD) (2010). *The Strategic Plan for Biodiversity 2011–2020 and the Aichi Biodiversity Targets*. Decision adopted by the Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity at its Tenth Meeting. X/2. UNEP/CBD/COP/DEC/X/2 (29 October 2010). Available online at: <https://www.cbd.int/decision/cop/?id=12268>.
- [11]. Convention on Biological Diversity (CBD) (2009). *Connecting Biodiversity and Climate Change Mitigation and Adaptation: Report of the Second Ad Hoc Technical Expert Group on Biodiversity and Climate Change*. Technical Series No. 41. Montreal: CBD.
- [12]. Council of Europe (CEMAT) (2000). *Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent*. Adopted at the 12th Session of the European Conference of Ministers responsible for Regional Planning on 7–8 September 2000 in Hannover. Available at:
- [13]. http://www.mdrap.ro/_documente/dezvoltare_teritoriala/documente_strategice/Sustainable%20Spatial%20Development.pdf.
- [14]. Dudley, N. (ed.) (2008). *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. Gland, Switzerland: IUCN. WITH Stolton, S., Shadie, P. and Dudley, N. (2013). *IUCN WCPA Best Practice Guidance on Recognising Protected Areas and Assigning Management Categories and Governance Types*, Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 21, Gland, Switzerland: IUCN. Available at: <https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.2008.PAPS.2.en>.
- [15]. Galler, C., von Haaren, C., & Albert, C. (2015). Optimizing environmental measures for landscape multifunctionality: Effectiveness, efficiency and recommendations for agrienvironmental programs. *Journal of Environmental Management*, 151, 243–257.
- [16]. Game, E.T., Kareiva, P., and Possingham, H.P. (2012). ‘Six Common Mistakes in Conservation Priority Setting’. *Conservation Biology* 27(3):480–485. Available at: <https://doi.org/10.1111/cobi.12051>.
- [17]. Geneletti, D. (2011). Reasons and options for integrating ecosystem services in strategic environmental assessment of spatial planning. *International Journal of Biodiversity Science, Ecosystem Services & Management*, 7(3), 143–149.
- [18]. Gómez-Baggethun, E., & Barton, D. N. (2013). Classifying and valuing ecosystem services for urban planning. *Ecological Economics*, 86, 235–245.
- [19]. Groves, C. and Game, E. T. (2016). *Conservation planning: informed decisions for a healthier planet*. Greenwood Village, Colorado: Roberts and Company Publishers.
- [20]. Gret-Regamey, A., Altwegg, J., Siren, E.A. and van Strien, M.J. (2017). ‘Integrating ecosystem services into spatial planning – A spatial decision support tool’. *Landscape and Urban Planning* 165:206–219. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.05.003>.

- [21]. Hansjürgens, B., Schröter-Schlaack, C., Tucker, G., Vakrou, A., Bassi, S., ten Brink, P., Ozdemiroglu, E., Shine, C., Wittmer, H., 2011, Addressing losses through regulation and pricing, in: *The economics of ecosystems and biodiversity (TEEB) in national and international policy making* (P. ten Brink, ed.), Earthscan, London, UK, pp. 299–343.
- [22]. Helming, K., Diehl, K., Geneletti, D., & Wiggering, H. (2013). Mainstreaming ecosystem services in European policy impact assessment. *Environmental Impact Assessment Review*, 40, 82–87.
- [23]. Kubiszewski, I., Costanza, R., Anderson, S. and Sutton, P. (2017). 'The future value of ecosystem services: Global scenarios and national implications'. *Ecosystem Services* 26:289–301. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2017.05.004>.
- [24]. Lausche, B. (2011). *Guidelines for Protected Areas Legislation*. IUCN Environmental Policy and Law Paper No. 81. Gland, Switzerland: IUCN. Available at: <https://portals.iucn.org/library/node/9869>.
- [25]. Lausche, B. (2013). *The Legal Aspects of Connectivity Conservation. A Concept Paper*. IUCN Environmental Policy and Law Paper No. 82, vol. 1. Gland, Switzerland: IUCN. Available at: <https://portals.iucn.org/library/node/10421>.
- [26]. Lausche, B., Farrier, D., Verschuuren, J., La Viña, A. G. M., Trouwborst, A., Hubert Born, C. and Aug, L. (2013). *The Legal Aspects of Connectivity Conservation: Case Studies*. IUCN Environmental Policy and Law Paper No. 82, vol. 2. Gland, Switzerland: IUCN. Available at: <https://portals.iucn.org/library/node/30283>.
- [27]. Metternicht, G. (2017). *Global Land Outlook Working Paper: Land Use Planning*. Sydney, Australia: University of New South Wales. Available at: <https://research.unsw.edu.au/people/professor-graciela-isabel-metternicht>.
- [28]. Metternicht, G. (2018). *Land Use and Spatial Planning: Enabling Sustainable Management of Land Resources*. Springerbriefs in Earth Sciences series. Springer International Publishing. Available at: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-71861-3>.
- [29]. Neugarten, R.A., Langhammer, P.F., Osipova, E., Bagstad, K.J., Bhagabati, N., Butchart, S.H.M., Dudley, N., Elliott, V., Gerber, L.R., Gutierrez Arrellano, C., Ivanić, K.-Z., Kettunen, M., Mandle, L., Merriman, J.C., Mulligan, M., Peh, K.S.-H., Raudsepp-Hearne, C., Semmens, D.J., Stolton, S. and Willcock, S. (2018). *Tools for measuring, modelling, and valuing ecosystem services: guidance for key biodiversity areas, natural World Heritage Sites, and protected areas*. Best Practice Protected Areas Guidelines Series, No. 28. Gland, Switzerland: IUCN. Available at: <https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.2018.PAG.28.en>.
- [30]. Okeke D.C. (2015). 'African Approaches to Spatial and Green Planning'. *Agriculture, Forestry and Fisheries* 4(4-1):6-13. Available at: <https://doi.org/10.11648/j.aff.s.2015040401.12>.
- [31]. Opdam, P., Albert, C., Fürst, C., Grêt-Regamey, A., Kleemann, J., Parker, D., La Rosa, D., Schmidt, K., Villamor Grace, B., Walz, A. (2015). Ecosystem services for connecting actors – lessons from a symposium, in: *Change and Adaptation in Socio-Ecological Systems*.
- [32]. Niemelä, J., Saarela, S.-R., Söderman, T., Kopperoinen, L., Yli-Pelkonen, V., Väre, S., & Kotze, D. J. (2010). Using the ecosystem services approach for better planning and conservation of urban green spaces: A Finland case study. *Biodiversity and Conservation*, 19(11), 3225–3243.
- [33]. Partidario, M. R., & Gomes, R. C. (2013). Ecosystem services inclusive strategic environmental assessment. *Environmental Impact Assessment Review*, 40, 36–46.
- [34]. Piper, J.M., Wilson, E.B., Weston, J., Thompson, S. and Glasson, J. (2006). 'Spatial planning for biodiversity in our changing climate'. *English Nature Research Reports*, No. 677. Oxford Institute for Sustainable Development. Available at: publications.naturalengland.org.uk/file/71011.
- [35]. Pressey, R.L., Cabeza, M., Watts, M. E., Cowling, R. M., and Wilson, K.A. (2007). 'Conservation planning in a changing world'. *Trends in Ecology and Evolution* 22:583-592. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.tree.2007.10.001>.
- [36]. Schröter-Schlaack, C., & Blumentrath, S. (2011). Direct regulation for biodiversity conservation. In I. Ring, & C. Schröter-Schlaack (Eds.). *Instrument mixes for biodiversity policies*, POLICYMIX Report, Issue No. 2/2011. Leipzig, Germany: Helmholtz Centre for Environmental Research – UFZ.
- [37]. Scott, A., Carter, C., Hardman, M., Grayson, N. and Slaney, T. (2018). 'Mainstreaming ecosystem science in spatial planning practice: Exploiting a hybrid opportunity space'. *Land Use Policy* 70:232-246. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.10.002>.

- [38]. Spyra, M., Kleemann, J., Cetin, N. I., Vázquez Navarrete, C. J., Albert, C., PalaciosAgundez, I., ... Fürst, C. (2019). The ecosystem services concept: A new Esperanto to facilitate participatory planning processes? *Landscape Ecology*, 34(7), 1715–1735.
- [39]. Stead, D. and Meijers, E. (2009). Spatial Planning and Policy Integration: Concepts, Facilitators and Inhibitors. *Planning Theory & Practice* vol. 10(3):317-332. Available at: <https://doi.org/10.1080/14649350903229752>.
- [40]. Sverdrup-Thygeson, A., Søgaaard, G., Rusch, G. M., & Barton, D. N. (2014). Spatial overlap between environmental policy instruments and areas of high conservation value in forest. *PLoS ONE*, 9(12), e115001.
- [41]. Wilson, E. and Piper, J. (2008). Spatial Planning for Biodiversity in Europe's Changing Climate. *European Environment* 18:135-151. Available at: https://www.researchgate.net/publication/229476707_Spatial_planning_for_biodiversity_in_Europe's_changing_climate.
- [42]. Uthes, S., Matzdorf, B., Müller, K., & Kaechele, H. (2010). Spatial targeting of agri-environmental measures: Cost-effectiveness and distributional consequences. *Environmental Management*, 46(3), 494–509.

Прирачникот е изработен во рамките на проектот: „Постигнување на заштита на биолошката разновидност преку создавање и ефикасно управување со заштитени подрачја и интегрирање на биолошката разновидност во планирање на користење на земјиштето“, финансиран од Глобалниот фонд за животна средина (ГЕФ), а имплементиран преку Програмата за животна средина на Обединети Нации (УНЕП), регионалната канцеларија во Виена и Министерството за животна средина и просторно планирање на Северна Македонија како главен партнер и корисник.

Република Северна Македонија
Министерство за животна средина
и просторно планирање

Republika e Maqedonisë së Veriut
Ministria e Mjedisit Jetësor
dhe Planifikimit Hapësinor

